

KÜLTÜREL MİRAS ARAŞTIRMALARI

KÜLTMİRAS

YAYINCI: MERSİN ÜNİVERSİTESİ

Cilt/Volume: 1
Sayı/Issue: 1
Aralık/December
2020

Dergi Hakkında

Amaç & Kapsam

Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi bilim ve teknolojiadaki gelişmelere paralel olarak kültürel miras araştırmaları ile ilgili yapılan çalışmaları yayınlayan ve Uluslararası İndeks ve Veri tabanlarında taranan bir dergidir.

Kültürel Miras Araştırmaları,

- ✦ Kültürel Miras Araştırmaları ile ilgili kuramsal ve uygulamalı araştırma, tarama-inceleme, bildiri, vaka çalışması, kısa rapor ve editöre mektup niteliklerinden birine uygun eserler hakem değerlendirmesinden yayınlanabilir olduğuna dair karar verildikten sonra yayımlanır. Yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan eser, dergi editörlüğünce değerlendirme için hakemlere gönderilir.
- ✦ Konu ile doğrudan veya dolaylı etkinliklerde bulunan bilim insanları, araştırmacılar, arkeologlar, turizmciler, mimarlar ve mühendisler başta olmak üzere ve diğer uygulayıcılar arasındaki bilgi ve deneyim paylaşımını güçlendirecek ve hızlandıracak, kolay erişilebilen, geniş katılımlı bir tartışma ortamı sağlamak ve bunları yayma olanağı yaratmak,
- ✦ Türkiye'nin teknolojik ve ekonomik kalkınmasında rol oynayabilecek kültürel miras araştırmaları alanında gelişmelere ilişkin sorunların daha etkin bir şekilde çözüme kavuşturulması açısından büyük önem taşıyan kurumlar arası işbirliğinin başlatılmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunmak,
- ✦ Kültürel Miras Araştırmaları dergisinde KÖR HAKEMLİK uygulaması mevcuttur. Yayımlanmasına, hakemlerin görüşü doğrultusunda Dergi Editör ve Yayın Kurulu karar verir. Gönderilen makaleler yayımlansın veya yayınlanmasın iade edilmez. Dergimizde yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu (bilimsel, mesleki, hukuki, etik v.b.) yazarlara aittir. Yayımlanan yazıların telif hakkı dergiye aittir ve referans gösterilmeden aktarılamaz. Araştırmacılar arasındaki bilimsel iletişimi oluşturmak amacıyla aşağıda nitelikleri açıklanan, başka bir yerde yayımlanmamış makaleler Türkçe olarak kabul edilmekte ancak özetinin İngilizce de basılması zorunluluğu vardır.
- ✦ Temel amaç, Kültürel Miras konu olabilecek durumunun titiz ve bilimsel temelli incelenmesi için yararlı olan mevcut kaynaklara genel bir bakış sağlamak ve bu alandaki son teknoloji ürünü yeni araştırmaları sunmaktır. Dergi, inceleme makaleleri, araştırma makaleleri ve ayrıntılı vaka çalışmaları yayımlayacaktır. Disiplinlerarası katkılar çok takdir edilecektir.

Kültürel Miras Araştırmaları dergisinin kapsamı;

Kültürel Miras Araştırmaları ile İlgili Yapılan;

- ✓ Tarihi ve geleneksel yapı teknikleri
- ✓ Ölçüm teknikleri
- ✓ Tahribatsız muayene, inceleme ve izleme
- ✓ Onarım ve restorasyon için yenilikçi stratejiler ve teknikler
- ✓ Genel iyileştirici önlemler
- ✓ Yapıların onarımı ve güçlendirilmesi
- ✓ Kültürel miras için yersel fotogrametri uygulamaları,
- ✓ Kültürel miras için lazer tarama uygulamaları,
- ✓ Kültürel miras için 3 boyutlu modelleme uygulamaları,
- ✓ Kültürel miras için İHA fotogrametri uygulamaları
- ✓ Kültürel miras için su altı fotogrametri uygulamaları
- ✓ Kültürel miras için Sanal Gerçeklik ve Artırılmış Gerçeklik uygulamaları
- ✓ Kültürel miras alanında bilgisayar bilimleri
- ✓ Temel İnsansız Hava Araçları Uygulamaları,
- ✓ İHA Fotogrametrisi ve İHA ile uzaktan algılama,
- ✓ İHA Lidar ve uygulamaları,
- ✓ İHA ile Şehircilik ve ulaşım planları çalışmaları,
- ✓ İHA ile hassas tarım uygulamaları,
- ✓ Deneysel sonuçlar ve laboratuvar testleri
- ✓ Analitik ve sayısal yaklaşımlar
- ✓ Onarım ve restorasyon için yenilikçi ve geleneksel malzemeler
- ✓ Sismik davranış ve güçlendirme
- ✓ Gerçekten yeni gelişmeler de dâhil olmak üzere ayrıntılı ve son teknoloji örnek olay incelemeleri
- ✓ Kültürel Miras ve Turizm
- ✓ Kültürel miras için Uzaktan Algılama uygulamaları
- ✓ Arkeolojik çalışmalar
- ✓ Mimarlık ve İnşaat çalışmaları
- ✓ Sanat Tarihi çalışmaları
- ✓ Kültürel mirasın anlaşılmasına yardımcı olabilecek yeni teknolojilerin tanımı.
- ✓ Kültürel açıdan önemli nesnelerin daha iyi anlaşılması için veri analizi için istatistiksel yöntemlerin ve algoritmaların geliştirilmesi ve uygulanması.
- ✓ İHA ile Coğrafi Bilgi Sistemleri Uygulamaları,
- ✓ İHA ile Endüstriyel ölçmeler,
- ✓ İHA ile deformasyon ölçmeleri,
- ✓ İHA ile madencilik ölçmeleri,
- ✓ İHA ile yapılan tüm multidisipliner çalışmalar,

Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi
Journal of Cultural Heritage Research

EDİTÖR

Prof. Dr. Murat YKAR

Mersin Üniversitesi, FBE / Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri – Mersin/Türkiye
myakar@mersin.edu.tr

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Öğr. Üyesi Ali ULVİ

Mersin Üniversitesi, FBE / Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri – Mersin/Türkiye
aliulvi@mersin.edu.tr

EDİTÖR KURULU

- Prof. Dr. Luo XIN**,
luoxinpk@gmail.com
Harvard Üniversitesi
- Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ**,
calyilmaz@uludag.edu.tr
Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Semra ALYILMAZ**,
semraalyilmaz@uludag.edu.tr
Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Ertekin Mustafa DOKSANALTI**,
ertekin96@selcuk.edu.tr
Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. Metin EKİCİ**,
metin.ekici@ede.edu.tr
Ege Üniversitesi
- Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK**,
esimsek@firat.edu.tr
Fırat Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN**,
mustafasahin@uludag.edu.tr
Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Cumaali ŞABANOV**,
- Prof. Dr. Mehmet TEZCAN**
- Prof. Dr. Erden KAZHYBEK**,
- Prof. Dr. Kadırali KONKOBAYEV**,
- Doç. Dr. Ümit AYDINOĞLU**,
uaydinoglu@mersin.edu.tr
Mersin Üniversitesi
- Doç. Dr. Deniz KAPLAN**,
denizkaplan@mersin.edu.tr
Mersin Üniversitesi
- Doç. Dr. Meltem UÇAR**,
mucar@mersin.edu.tr
Mersin Üniversitesi
- Doç. Dr. Çilem UYGUN**,
cilemuygun@gmail.com
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
- Doç. Dr. Figen ÇEVİRİCİ**,
figen.coskun@dpu.edu.tr
Dumlupınar Üniversitesi
- Doç. Dr. Nurullah ŞAHİN**,
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
- Doç. Dr. Onur ER**,
Düzce Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Halil SÖZLÜ**,
halilsozlu@mersin.edu.tr
Mersin Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Fatih VAROL**,
fvarol@selcuk.edu.tr
Selçuk Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Alaattin BAŞODA**,
academy.absd@gmail.com
Selçuk Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Nizar POLAT**,
nizarpolat@harran.edu.tr
Harran Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi İsmail ÇOBAN**,
ismailcoban@artvin.edu.tr
Artvin Çoruh Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Fahri VALEHOĞLU**,

Danışma KURULU

Prof. Dr. Orhan ALTAN, Honorary Member of ISPRS, ICSU EB Member, Türkiye

Prof. Dr. Hacı Murat YILMAZ, Aksaray Üniversitesi, Türkiye

Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi Dil Editörleri

Doç. Dr. Savaş ŞAHİN,
savassahin@akdeniz.edu.tr,

Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Dergi Sekreteri

Seda Nur Gamze HAMAL

sedanurgamzehamal@gmail.com

Halil İbrahim ŞENOL

hsenol@harran.edu.tr

Harran Üniversitesi, Harita Müh. Bölümü /Şanlıurfa

Mizanpaj / Son Kontrol

Arş. Gör. Abdurrahman Yasin YİĞİT

ayasinyigit@mersin.edu.tr

Mersin Üniversitesi, Harita Müh. Bölümü /Mersin

Arş. Gör. Yunus KAYA

yunuskaya@harran.edu.tr

Harran Üniversitesi, Harita Müh. Bölümü /Şanlıurfa

İçindekiler

Contents

Makaleler;

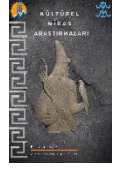
Articles;

S. No	Makale Adı (Tr./En.) ve Yazar Adı
1-6	Öğretmenlerin Kültürel Mirasa Bakışlarının PEST Analizi ile İrdelenmesi – Nevşehir İli Örneği <i>(Examination of Teachers' Understanding of Cultural Heritage Using PEST Analysis - The Case of Nevşehir Province)</i> Ersan UZ & Adem ÖGER
7-12	Uygurlarda Kötü Ruhlar ve Kötü Ruhlardan Korunmaya Yönelik Uygulamalar <i>(Evil Spirits and Practices for Protection from Evil Spirits in Uyghurs)</i> Kamile Serbest
13-17	KÜLTÜREL BİR İMGE OLARAK AVANOS ÇÖMLEKÇİLİĞİ <i>(Avanos Pottery as a Cultural Image)</i> Merve Gün
18-23	Halk Hekimliğinden Yapay Zekâ Hekimliğine: Tıpta Halk Hekimliğinin Yeniden Kurgulanması Üzerine Bir Değerlendirme <i>(From Folk Medicine to Artificial Intelligence Medicine: an Assessment of The Recreation of Folk Medicine in Medicine)</i> Recep Koçak
24-29	Kültür Ekonomisi Bağlamında Nevşehir'de Şirahaneler <i>(Şirahane in Nevşehir in the Context of Cultural Economy)</i> Songül Yeşil

Kültürel Miras Araştırmaları

<https://www.kulmira.com/>

Öğretmenlerin Kültürel Mirasa Bakışlarının PEST Analizi ile İrdelenmesi – Nevşehir İli Örneği

Ersan UZ^{*1}, Adem ÖGER²

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültürel Miras ve Kültür Yönetimi Yüksek Lisans, Nevşehir, Türkiye

² Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Nevşehir, Türkiye

Anahtar Kelimeler

PEST Analizi
Kültürel Miras
Kültür
Analiz

ÖZ

Kültür, 21. yüzyılda toplumların ekonomisi, sürdürülebilir kalkınması, eğitimi ve gelişmesi için temel alanlardan biri olmuştur. Bu bağlamda toplumların tarihini ve kimliğini oluşturan kültürel mirasın korunması, aktarılması ve sürdürülmesi de çağımızda toplumlar için büyük önem taşımaya başlamıştır. Kültürel mirasın yaratımı ve aktarımı açısından kültürle ilişkili alanlardan biri ise eğitimidir. Eğitim bir toplumun hem kültürünü etkiler hem de o kültürden etkilenir. Bu sebeple kültür ve kültürel mirasın eğitim ortamlarındaki durumunun açığa çıkarılması önemlidir. Bu çalışmada PEST Analizi (Politik-Ekonomik-Sosyolojik-Teknolojik) kullanılarak Nevşehir ilinde görev yapmakta olan öğretmenlerin kültürel mirasa bakışları irdelenmiştir. PEST Analizi, bir konu ile ilgili risklerin bazı kategoriler (politik, ekonomik, sosyolojik ve teknolojik) bazında değerlendirmeler yapılarak belirlenmesidir. Bu çalışmada da Nevşehir’de görev yapan öğretmenlerin kültürel mirasa yönelik bakış açıları, kültürel mirasın derslere dahil edilmesindeki politik uygulamalar, kültürel mirasın ekonomik yönü ve bulunduğu yöreye katkılarına dair görüşleri, kültürel mirasın sosyolojik yönleri ve teknolojik gelişmelerin kültürel mirasa etkilerine dair görüşleri elde edilmiş ve ortaya çıkan sonuçlar tartışılarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Examination of Teachers' Understanding of Cultural Heritage Using PEST Analysis - The Case of Nevşehir Province

Keywords

PEST Analysis
Cultural Heritage
Culture
Analysis

ABSTRACT

Culture has been one of the fundamental areas for the economy, sustainable development, education and development of societies in the 21st century. In this context, the preservation, transfer and maintenance of the cultural heritage that constitutes the history and identity of societies has also become of great importance for societies in our age. One of the areas related to culture in terms of the creation and transmission of cultural heritage is education. Education both affects the culture of a society and is affected by that culture. For this reason, it is important to reveal the status of culture and cultural heritage in educational settings. In this study, using PEST Analysis (Political-Economic-Sociological-Technological), the views of the teachers working in Nevşehir on cultural heritage were examined. PEST Analysis is the determination of the risks related to a subject by making evaluations on the basis of some categories (political, economic, sociological and technological). In this study, the views of teachers working in Nevşehir on cultural heritage, political practices in including cultural heritage in lessons, their views on the economic aspect of cultural heritage and its contribution to the region where it is located, sociological aspects of cultural heritage and the effects of technological developments on cultural heritage were obtained and a general evaluation was made by discussing the results.

*Sorumlu Yazar

(ersan_uz@hotmail.com) ORCID ID 0000-0002-2832-482X
(adem.oger@nevsehir.edu.tr) ORCID ID 0000-0003-1278-2110

Kaynak Göster (APA);

Uz E & Öger A (2020). Öğretmenlerin Kültürel Mirasa Bakışlarının PEST Analizi ile İrdelenmesi – Nevşehir İli Örneği. Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi, 1(1), 1-6.

1. GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insan yeryüzünde var olduğundan bugüne kadar yaşadığı dünyayı anlamlandırmak, üretmek, eğlenmek, korunmak gibi amaçlar için doğal ve beşeri çevreyle sürekli etkileşim içinde olmuştur (Gül & Türk, 2019). Bu etkileşim insanın tüm eylemlerini içine alan "kültür" olgusunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kültürel miras ise tarihimizi ve kimliğimizi; geçmişle, günümüzle ve gelecekle olan bağımızı temsil eden somut ve somut olmayan öğelerden oluşan, insan faktörüyle oluşturulan bilgilerin, birikimlerin, değerlerin, inançların ve geleneklerin aktarılacak günümüze yansımaları ve ifade edilmesi şeklinde tanımlanabilir (Gül, 2015). Günümüz dünyasında küreselleşme insanların ve toplumların yaşamlarını ve ilişkilerini ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan önemli ölçüde etkilemekte ve bireylerin kültür ve kültürel mirasa yönelik bakış açıları da değişmektedir. PEST Analizi, bir konu ile ilgili risklerin politik, ekonomik, sosyolojik ve teknolojik açıdan değerlendirmeler yapılarak belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır (Arabacı, 2010). Kültürel miras farkındalığı, sahiplenilmesi, aktarılması ve sürdürülmesi bir toplum için çok önemlidir. Kültürel mirasın korunması yaşamın korunması kadar önemli ve vazgeçilmezdir. İnsanların kültürel mirası sahiplenmesi kültürel mirasın korunması adına sürdürülebilirlik sağlar (Şahin ve Güner, 2006)

Kültürel miras ve kültür varlıkları konusundaki duyarlılığın ve farkındalığın belirlenmesi sürdürülebilirliği sağlama adına önemli yollardan birisini oluşturmaktadır; duyarlılık ve farkındalığın düzeylerinin belirlenmesi için çalışmalar yapılmalı ve farkındalık düzeyi düşük ise kültürel varlıkların değeri, geçmişin ve günümüzün önemli bir parçası olduğu ve koruma gerekçeleri anlatılmalıdır. (Güneş ve Alagöz, 2015). Eğitim şüphesiz ki kültürel mirasın sürdürülebilirliği için bir köprü görevi görmektedir. Bu sebeple öğretmenlerin kültürel mirasa bakışlarının belirlenmesi önemlidir. Öğretmen adaylarının kültürel miras kavramına yönelik algılarının metaforlar aracılığıyla belirlendiği bir başka çalışmada öğretmen adayları; kültürel mirasın toplum için en değerli ve vazgeçilmez bir unsur olduğunu ve korunması gerektiğini, kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasında sorumluluklarını bildiklerini ifade etmişlerdir. (Ay & Fidan, 2013). Öğretmen adaylarının metaforlar aracılığıyla halk kültürü algılarının ölçüldüğü ve çalışma sonucunda halk kültürünün en değerli ve vazgeçilmez, bilgilendirici ve yönlendirici bir unsur olduğu vurgulanmıştır. (Gürgil, 2017). Ankara'nın tarihi ve kültürel turizm değerlerine yönelik sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ilgi ve farkındalıklarına ilişkin yapılan çalışma sonucunda öğretmen adaylarının tarihi ve kültürel turizm unsurlarına yönelik yeterli seviyede bilgi sahibi olmadıkları ortaya çıkmıştır. (Keçe, 2015) Bu çalışmadan öğretmenlerin kültürel mirasa yönelik bakış açıları, kültürel mirasın derslere dahil edilmesindeki politik uygulamalar, kültürel mirasın ekonomik yönü ve bulunduğu yöreye katkılarına dair görüşler, kültürel mirasın sosyolojik yönleri ve teknolojik gelişmelerin

kültürel mirasa etkilerine dair görüşlerin elde edilmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada Nevşehir ili genelinde görev yapan öğretmenlerin kültürel mirasa bakışları PEST analizi kullanılarak irdelenmiştir. Çalışmada, betimsel araştırmalar kapsamında bulunan tarama yöntemi kullanılmıştır. Tarama modelindeki bu araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından uzman görüşleri alınarak hazırlanan 9 soruluk demografik bilgiler ve 21 soruluk 5'li Likert tipi ölçeğin kullanıldığı toplamda 30 soruluk bir anketten elde edilmiştir. Katılımcılar, tamamen gönüllük esasına dayanılarak belirlenmiş olup Covid-19 salgını sebebiyle anket çevrimiçi olarak katılımcılara ulaştırılmıştır. Araştırmanın evreni Nevşehir il genelinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı kurum ve kuruluşlarda eğitim-öğretim alanında görev yapan tüm personeldir. Araştırmanın örneklemi ise Nevşehir ilindeki ilkököl, ortaokul ve ortaöğretim kurumlarında görev yapan idareci ve öğretmenlerdir. Çalışmaya, müdür-müdür yardımcısı ve öğretmen olarak toplam 827 kişi katılmıştır. Bulguların değerlendirilmesinde, istatistiksel teknik olarak betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler, SPSS paket programıyla değerlendirilmiş olup her bir soru için ayrı ayrı irdelenerek tartışılmış ve genel bir sonuca ulaşılmıştır.

Bu çalışmada, betimsel araştırmalar kapsamında bulunan ve geçmişte veya halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımı olan (Karasar, 2000) survey (tarama) yöntemi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu çalışma, öğretmenlerin kültür ve kültürel mirasa bakış açılarının PEST analizi kullanılarak ortaya çıkarılması, kültürel miras açısından zengin olan ilimizde öğretmenlerin kültürel mirasa ilişkin farkındalıklarının artmasına katkı sağlanması, kültürel mirasın örgün eğitim ortamlarına dahil edilmesi, öğrencilere aktarılması, turizm gelirlerini artırarak sağladığı ekonomik getirileri, teknolojinin gelişmesinin kültürel mirasa etkileri, kültürel mirasın okul ortamlarında öğrencilere aktarılması, öğrencilerin kültürel geçmişlerinden ilham alarak gelecekte yeni bilimsel, teknolojik ve kültürel gelişmelere katkıda bulunabilmeleri için iyi bir kültür eğitimi almalarının sağlanması (Gürgil, 2017) ve yerelde sürdürülebilir kültürel mirasın yönetimi ile ilgili alınacak kararlar açısından çok önemli bir veri kaynağı oluşturmuştur.

Ankette katılımcılara 9 adet demografik ve 21 adet ise PEST analizine uygun madde yöneltilmiştir. Ankete maddelerinin güvenilirlik katsayıları SPSS programı ile analiz edildiğinde elde edilen katsayı (Cronbach's Alfa değeri) 0,893 olarak elde edilmiştir.

Çalışma grubunun demografik özelliklerini tespit etmek amacıyla katılımcılara yöneltilen demografik maddelerden elde edilen sonuçlar aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların cinsiyete göre dağılımı

Değişkenler (Cinsiyet)	Frekans(n)	Yüzde(%)
Erkek	399	48,25
Kadın	428	51,75
Toplam	827	100,0

Katılımcıların cinsiyete göre dağılım verilerinin yer aldığı Tablo 1'e bakıldığında 399 erkek ve 428 kadın olmak üzere çalışmaya toplamda 827 kişi katılmıştır. Kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımı

Değişkenler (Yaş)	Frekans(n)	Yüzde(%)
21-30 Yaş	135	16,32
31-40 Yaş	399	48,25
41-50 Yaş	221	26,72
51-60 Yaş	64	7,74
60 yaş Üzeri	8	0,97
Toplam	827	100

Tablo 2'de katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında çalışmaya 399 kişi ile en fazla 41-50, 8 kişi ile de en az 60 yaş ve üzeri yaş grubunda katılımcı olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların mezuniyet durumlarına göre dağılımı

Değişkenler (Mezuniyet)	Frekans(n)	Yüzde(%)
Lise	0	0,00
Ön Lisans	16	1,93
Lisans	723	87,42
Yüksek Lisans	83	10,04
Doktora	5	0,60
Toplam	827	100

Katılımcıların mezuniyet durumlarına göre dağılımının yer aldığı Tablo 3'e bakıldığında katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (723 kişi) lisans mezunu oldukları görülmektedir.

Katılımcıların mesleki tecrübelerine göre dağılımlarının yer aldığı Tablo 4'e bakıldığında yaklaşık dengeli bir dağılım görünmekte olup 272 kişi 6-10 yıllık mesleki tecrübeye sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 5'e göre katılımcıların eğitim kademelerine dağılımlarına bakıldığında ise en fazla katılımcının ortaokul kademesinde (407 kişi) en az katılımcının ise 45 kişi ile okul öncesi kademesinde olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların mesleki tecrübelerine göre dağılımı

Değişkenler (Mesleki Tecrübe)	Frekans(n)	Yüzde(%)
0-5 Yıl	78	9,43
6-10 Yıl	272	32,89
11-15 Yıl	141	17,05
16-20 Yıl	118	14,27
21-25 Yıl	118	14,27
26 yıl üzeri	100	12,09
Toplam	827	100

Tablo 5. Katılımcıların görev yaptıkları eğitim kademelerine göre dağılımı

Değişkenler (Eğitim Kademeleri)	Frekans(n)	Yüzde(%)
Okulöncesi	45	5,44
İlkokul	104	12,58
Ortaokul	407	49,21
Lise	271	32,77
Toplam	827	100

Tablo 6. Katılımcıların görevlerine göre dağılımı

Değişkenler (Görev)	Frekans(n)	Yüzde(%)
Öğretmen	670	81,02
Müdür yardımcısı	29	3,51
Müdür	128	15,48
Toplam	827	100

Tablo 6'daki katılımcıların görevlerine göre dağılımına bakıldığında katılımcıların büyük bir çoğunluğu (670 kişi) öğretmen olarak görev yaptıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 7. Katılımcıların branş değişikliği yapıp yapmadıklarına göre dağılımı

Değişkenler (Branş Değişikliği)	Frekans(n)	Yüzde(%)
Evet	21	2,54
Hayır	806	97,46
Toplam	827	100

Branş değişikliği ile ilgili dağılımların yer aldığı Tablo 7'de 806 katılımcı branş değişikliği yapmadığını ifade etmiştir.

Ayrıca katılımcılardan elde edilen branş bilgisine göre en fazla katılımcı 108 kişi ile İngilizce branşından olmuştur. İngilizce branşını ise 98 kişiyle sınıf öğretmeni branşı izlemektedir. En az katılımcı ise 4 kişi ile Müzik ve Giyim Teknolojileri alanlarında olmuştur.

PEST analizine göre "Politik"(P), "Ekonomik"(E), "Sosyolojik"(S) ve "Teknolojik"(T) alanlardaki maddelere (Bakınız Ek 1) katılımcılar tarafından verilen

yanıtların değerleri frekans ve yüzdelik olarak aşağıda verilmiştir. Veriler değerlendirilirken “Kesinlikle Katılıyorum”(1) ve “Katılıyorum”(2) yanıtları olumlu yanıt olarak, “Katılmıyorum”(4) ve “Kesinlikle Katılmıyorum” (5) yanıtları ise olumsuz yanıt olarak birlikte ele alınmıştır. “Kararsızım” (3) yanıtları ise ayrı olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların politik alana verdikleri cevapların dağılımı

Politik		1	2	3	4	5
P1	N	438	288	43	53	5
	%	52,96	34,82	5,20	6,41	0,60
P2	N	320	330	97	68	12
	%	38,69	39,90	11,73	8,22	1,45
P3	N	344	333	127	23	0
	%	41,60	40,27	15,36	2,78	0,00
P4	N	359	305	117	30	16
	%	43,41	36,88	14,15	3,63	1,93
P5	N	303	293	156	61	14
	%	36,64	35,43	18,86	7,38	1,69
P6	N	315	345	87	61	19
	%	38,09	41,72	10,52	7,38	2,30
P7	N	370	378	42	33	4
	%	44,74	45,71	5,08	3,99	0,48
P8	N	394	327	57	49	0
	%	47,64	39,54	6,89	5,93	0,00

Tablo 8'e göre katılımcıların %87,79'u kültürel mirasın ders müfredatlarında ayrı bir bölüm olarak yer alması gerektiğini düşünmektedir. Kültürel mirasın ders içeriklerine öğretmenler tarafından dâhil edilmesi gerektiğini düşünenlerin oranı ise %78,60'tır. Katılımcıların % 81,86'sı Milli Eğitim Bakanlığı ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından ortaokullar için oluşturulan “Şehrimiz Nevşehir” adlı ders kitabının ilin kültürel mirasının aktarılmasında faydalı olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %80,29'u Nevşehir'de görev yapıyor olmalarının kültürel miras hakkındaki farkındalığını artırdığını ifade etmiştir. Katılımcıların %72,07'si öğretim programlarının, materyallerinin ve kitapların merkezden hazırlanmasından dolayı öğrencilerin yaşamlarını, kültürel değerlerini ve farklılıklarını yansıtmakta yetersiz kaldığını düşünmekteyken %18,86 kişi bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %79,81'i kültürel miras ve kültürel mirasın öğrencilere aktarılması konusunda hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi gerektiğini düşünmektedirler. Katılımcıların %90,45'i Milli Eğitim Bakanlığı'nın ders kitapları ve içerikleri oluştururken illere has kültürel miras unsurlarını da dâhil etmesi gerektiğine inandıklarını ifade etmişlerdir. Kültürel miras ve turizm

stratejileri belirlenirken yerel halkın ve öğretmenlerin görüşlerinin alınmasının faydalı olacağını düşünenlerin oranı %87,18'dir. Politik bağlamda ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında katılımcıların anket maddelerine büyük oranda olumlu olarak cevap verdikleri görülmektedir.

Tablo 9. Katılımcıların ekonomik alana verdikleri cevapların dağılımı

Ekonomik		1	2	3	4	5
E1	N	348	412	66	1	0
	%	42,08	49,82	7,98	0,12	0,00
E2	N	442	356	25	4	0
	%	53,45	43,05	3,02	0,48	0,00
E3	N	435	355	33	4	0
	%	52,60	42,93	3,99	0,48	0,00
E4	N	469	336	6	16	0
	%	56,71	40,63	0,73	1,93	0,00
E5	N	457	345	13	8	4
	%	55,26	41,72	1,57	0,97	0,48

Tablo 9'a göre katılımcıların %91,90'ı kültürel mirasın ekonomik yönünün sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yakalanmasına katkı sağlayacağını düşünmektedir. Katılımcıların %6,49'u kültürel miras unsurlarının ülke ve bulunduğu bölgeye turizm gelirleri açısından katkısının olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %95,53'ü kültürel mirasın ekonomik faydalarının bölge halkının kalkınması adına önemli olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların %97,34'ü bir bölgede kültürel miras unsurlarının bulunmasının o bölgenin turizm gelirlerini artırdığını düşünmektedir. Katılımcıların %96,98'i kültürel mirasına sahip çıkan ülkelerin turizm gelirleri açısından ekonomik yönden de gelişmiş olduğunu belirtmiştir. Ekonomik bağlamda ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında katılımcıların anket maddelerine büyük oranda olumlu olarak cevap verdikleri görülmektedir.

Tablo 10. Katılımcıların sosyolojik alana verdikleri cevapların dağılımı

Sosyolojik		1	2	3	4	5
S1	N	459	352	12	0	4
	%	55,50	42,56	1,45	0,00	0,48
S2	N	456	319	44	8	0
	%	55,14	38,57	5,32	0,97	0,00
S3	N	401	360	54	12	0
	%	48,49	43,53	6,53	1,45	0,00
S4	N	363	342	75	22	25
	%	43,89	41,35	9,07	2,66	3,02

Tablo 10'a göre katılımcıların %98,07'si kültürel mirasın kültürel kimliği yansıttığından dolayı toplum için önemli

olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların %93,71'i kültürel mirasın tarihimizi ve kimliğimizi; geçmişle, günümüzle ve gelecekle olan bağımızı temsil etmesinden dolayı sosyolojik açıdan önemli olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %92,02'si öğretmenlerin görev yaptıkları ile ait kültürel miras unsurlarını tanımalarının toplumla olan ilişkilerinde kolaylık sağlayacağını ifade etmiştir. Katılımcıların %85,25'i kültürel miras evrensel olduğu için toplumlar tarafından çok yönlü irdelenmesi gerektiğini düşünmektedir. Sosyolojik bağlamda ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında katılımcıların anket maddelerine büyük oranda olumlu olarak cevap verdikleri görülmektedir.

Tablo 11: Katılımcıların teknolojik alana verdikleri cevapların dağılımı

Teknolojik		1	2	3	4	5
T1	N	203	252	206	111	55
	%	24,55	30,47	24,91	13,42	6,65
T2	N	201	204	169	187	66
	%	24,30	24,67	20,44	22,61	7,98
T3	N	311	345	126	26	19
	%	37,61	41,72	15,24	3,14	2,30
T4	N	455	329	30	13	0
	%	55,02	39,78	3,63	1,57	0,00

Tablo 11'e göre katılımcıların %55,02'si kültürel miras unsurlarının teknolojik gelişmeler kullanılarak öğrencilere daha kolay aktarılacağını düşünürken %24,91'ü bu konuda kararsız olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların %48,97'si kültürel mirasın teknolojik gelişmelerden olumsuz etkilendiğini belirtirken katılımcıların %30,59'u bu konuda olumsuz görüş belirtmişlerdir. Katılımcıların %20,44 ise bu konuda kararsız olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların %79,32'si kültürel mirasın sanal ortamda aktarılmasının zor olacağını düşünürken katılımcıların %15,24'ü ise bu konuda kararsız olduklarını ifade etmiştir. Katılımcıların %94,80'i teknolojik gelişmelerin kültürel mirasın korunmasında ve sürdürülmesinde faydalı olduğunu belirtmiştir. Teknolojik bağlamda ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında katılımcılar teknolojik gelişmeler ve kültürel miras arasındaki ilişki konusunda olumlu bakış açısına sahip olmadıkları ve kültürel miras ve teknoloji ilişkisi konusunda kararsız oldukları görülmektedir. Ankette yer alan değişkenlere (cinsiyet, yaş, mesleki tecrübe, mezuniyet, eğitim kademesi, görev) göre katılımcıların verdiği cevaplara bakıldığında ise değişken türlerine göre katılımcılar arasında dikkat çeken bir ayrım olmadığı görülmüştür.

4. SONUÇLAR ve TARTIŞMA

Eğitim bir toplumun hem kültürünü etkiler hem de o toplumun kültüründen etkilenir. Bu doğrultuda eğitim ve kültür birbirinden ayrı düşünülemez iki kavramdır. Son yıllarda toplumlar tarafından giderek önemi daha iyi

anlaşılan kültürel mirasa, eğitimin temel dinamiklerinden birini oluşturan öğretmenlerin bakış açılarının ortaya çıkarılması o toplumun hem kültür hem de eğitimi için çok önemli bir yer tutmaktadır.

Örgün eğitim sistemi içinde kısmen bilgiyi üreten, aktaran ve bu alanda öğrencilere rehberlik yapan; kültürel kimliği oluşturan değerlerin sürdürülmesinde, yaşatılmasında ve öğretilmesinde önemli role sahip olan öğretmenlerin kültürel mirasa ilişkin bakış açıları, bu alanda farkındalık yaratmaları, eğitim sistemi içinde bunları aktarma becerileri, ders materyallerinin oluşturulmasında bu bilgiyi kullanmaları vs. hayati önem taşımaktadır. Bu amaçla kültürel miras bakımından zengin olan Nevşehir ilinde görev yapan öğretmenlerin kültürel mirasa yönelik bakış açıları PEST analizi kullanılarak irdelenmiştir. Verilerden elde edilen sonuçlar ışığında kültürel mirasa yönelik yetkili otoritelerce alınan kararlarda öğretmenlerin görüşlerinin alınması gerektiği, illerin kültürel miraslarına dair bilgilerin ders müfredatlarında yer alması gerektiği, görev yapılan yerin kültürel miras farkındalığını artırmada etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca kültürel mirasın ekonomik boyutu ve kalkınmaya olan etkisinin, toplum ve kimlik ile ilgili etkilerinin öğretmenlerce bilindiği ve teknolojik gelişmelerin kültürel mirası olumsuz etkilediğine ilişkin bir bakış açısının olduğu sonuçları elde edilmiştir. Bu bilgilerde dikkat çeken önemli hususlardan biri teknoloji ile kültürel miras arasındaki ilişkinin olumsuz düşünülmesidir. Bu bakış açısının nedeni ise kültürel mirasa ilişkin yeterli düzeyde içerik endüstrisi oluşturamamak, bir başka ifadeyle baş döndürücü bir hızla değişen ve gelişen teknoloji karşısında yeterince kültüre, sanata, edebiyata, sosyal yaşama, geleneğe vs. ilişkin içerik oluşturmada yetersiz kalmamızdır. Bu noktada teknolojik gelişmelerden faydalanılarak kültürel mirasın öğrencilere aktarımları ve kültürün elektronik ortamlara aktarılması ile ilgili araştırma, çalışma ve projelerin yapılması, bu konuda hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi kültürel miras-teknoloji birlikteliğini sağlamada önemli olacaktır. Kültürel mirasın dijital ortamlar kullanılarak aktarılması üzerine çalışmalar yapılması kültürel miras-teknoloji birlikteliğini sağlanmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akyol C & Kızıltan Ö (2019). Öğretmen Adaylarının Kültür Kavramına İlişkin Metaforları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(2), 937-961.
- Akyol P K (2016). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Örgün Eğitime Uygulanması Ağar araştırması (Webrequest) Örneği. *Milli Folklor*, 28 (111), 125-146.
- Arabacı İ (2010). Stratejik Planlamada Çevre Analizi Tekniği Olarak Pest Analiz (F.Ü. Eğitim Fakültesi Örneği). *e-Journal of New World Sciences Academy Qualitative Studies*, 5 (3), 38- 49.

- Ay T S & Fidan N K (2013). Öğretmen Adaylarının “Kültürel Miras” Kavramına İlişkin Metaforları. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(12), 1135-1152.
- Gül S & Türk H (2019). Küreselleşmenin Türk Kültürü ve Kültürel Mirasına Etkilerine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri, *Turkish Studies Social Sciences*, 14 (6), 3055-3082.
- Gül S (2015). Vezirköprü Yöresinde Kültür Turizmi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Güneş E & Alagöz G (2015). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Kültürel Miras Tutumları Üzerine Bir Araştırma, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (29), 753-777.
- Gürgil F (2017). Öğretmen Adaylarının Halk Kültürüne Yönelik Algılarının İncelenmesi, *Journal of History Culture and Art Research*, 6 (6), 523-541.
- Karasar N (2000). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara, (36. Basım), Nobel Yayın Dağıtım, ISBN: 9786055426583, 368s.
- Keçe M (2015). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ankara'nın Tarihi ve Kültürel Turizm Değerlerine Yönelik İlgi ve Farkındalıkları, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 131-149.
- Koroğlu Ö, Ulusoy Y H & Avcıkurt C (2018). Kültürel Miras Kavramına İlişkin Algıların Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 5 (1), 98-113.
- Şahin S K & Güner S (2006). Kültürel Miras Koruması ve Sivil Toplum Örgütleri Arasındaki İlişki, Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu, İzmir, Türkiye.
- UNESCO (2020). Kültürel mirasın ve çeşitliliğin korunması, yaratıcılığın teşviki. <http://www.unesco.org.tr/?page=11:0:5:turkce>, (Erişim 12.12. 2020).

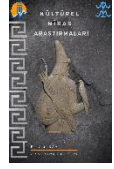
© Author(s) 2020.

This work is distributed under <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

Kültürel Miras Araştırmaları

<https://www.kulmira.com/>

Uygurlarda Kötü Ruhlar ve Kötü Ruhlardan Korunmaya Yönelik Uygulamalar

Kamile Serbest*¹

¹Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

Anahtar Kelimeler

Uygurlar
Kötü Ruhlar
Tedavi Uygulamaları

ÖZ

Birçok çalışmaya konu alan ruhlar, düalist bir yapıya sahip olup iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İnsanlarının kendilerine zarar vermeyeceklerini düşündükleri ruhlar iyi olarak zarar verdikleri ve hastalıklara sebep oldukları düşünülen ruhlar ise kötü ruh olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple kötü ruhlardan kurtulmak ve uzak durmalarını sağlamak için bazı pratik ve uygulamalara başvurulmuştur. Köklü bir kültürel birikime sahip olan Uygurlarda, kötü ruhlardan korunmak için ruhlarla bağlantısı olduğu düşünülen perihon, cinkeş, dahan ve bahşi olarak adlandırılan ve olağanüstü özelliklere sahip olduğuna inanılan kişilere başvurulmuştur. Uygurlar, olağanüstü özelliklere sahip olan kişilere başvurmalarının dışında bazı eşyaların da insanları kötü ruhlardan koruduğuna inanmış ve bu eşyaları kötü ruhlardan korunmak için kullanmışlardır. Kötü ruhların varlığına ait inançlar günümüzde de mevcuttur. Geçmişte kötü ruhlardan korunmak için yapılan bazı pratik ve uygulamalar, İslami unsurlarla harmanlanarak devam etmektedir. Çalışmada, Uygurlar arasında varlığına inanılan kötü ruhlardan bahsedilecek olup insanlara zarar verdiği ve hastalıkların sebebi olduğu düşünülen bu ruhlardan kurtulmak ve zarar vermelerini engellemek için yapılan uygulamalar üzerinde durulacaktır.

Evil Spirits and Practices for Protection from Evil Spirits in Uyghurs

Keywords

Uyghurs
Evil Spirits
Treatment Practices

ABSTRACT

Spirits, which are the subject of many studies, have a dualistic structure and are divided into two as good and bad. The spirits that people thought would not harm them were considered as good and the spirits that were thought to be harmful and cause illnesses were considered as evil spirits. For this reason, some practices and applications have been used to get rid of evil spirits and keep them away. In Uyghurs with a deep-rooted cultural background, In Uyghurs with a deep-rooted cultural background, in order to gain protection from evil spirits, people, who are thought to have connections with spirits such as perihon, jinkesh, dahan and bahşi and who are believed to have extraordinary properties, have been consulted. Apart from consulting people with extraordinary features, Uyghurs believed that some items also protect people from evil spirits and have used these to get protection from evil spirits. Beliefs about the existence of evil spirits still exist today. Some ancient practices and applications used to get protection against evil spirits continue as blended with Islamic elements. In the study, the evil spirits believed to exist among the Uyghurs will be mentioned, and the practices made to get rid of these spirits, which are thought to harm people and cause diseases and prevent them from harming will be emphasized.

1. GİRİŞ

Çeşitli kaynaklarda, “dinlerin ve dinci felsefelerin insanda vücuttan ayrı bir varlık olarak kabul ettiği öz, tin, can kuşu” (URL 1), “insanın hayatiyetini sağlayan, idrak edici ve bilici unsuru” (Yavuz, 2008: 187), “hayati, yaşamayı sağlayan değişik güçlerin tamamından oluşan tanımlanması zor, değişken, seyyal ve soyut bir kavram (Roux, 1999: 109; Duymaz 2008: 2) olarak tanımlanmaktadır.

Türk toplumları arasında ruhlar, iyi ve kötü ruhlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu düşünce yeryüzünün yaratımına bağlı olarak gelişen bir düşünce olarak karşımıza çıkar. Bazı inanışlara göre evrenin katları vardır. Ruhlar ölüm sonrası ya yaşayan insanlar âlemin de dolaşmaktadır ya da Gök Tanrıya ulaşmak üzere göğün kademeleri arasında yükselmektedirler (Şahin ve Toprak, 2016: 1311). Evren, yukarıda on yedi kat, ışık âlemi olan semayı, aşağıdaki yedi veya dokuz kat, karanlıklar âlemini meydana getirir. Sema katları ile aşağıdaki dünyanın katları arasında insanoğullarının oturduğu yeryüzü vardır. Üzerinde yaşayan insanlarla birlikte yeryüzü, gök ve yeraltı dünyalarının tesiri altında bulunur (Arslan, 2005: 66). İyi Tanrılar ve ruhlar göğün katlarında, kötü ruhlar ve Tanrılar ise yerin altında bulunmaktadır (Arslan, 2005: 66). Eski Türk inanç sisteminde, ölen kişilerin ruhlarının karanlıklar âleminde yaşayan ve yeraltı dünyasının sahibi Erlik'in zümresine katıldığı kabul edilmektedir (Özen ve Yüksel, 2014: 25). Fakat üçüncü âlem olan yeraltı başlıca unsur olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bunun nedeni ruhların ölümsüzlüğü düşüncesi ve bedeninin yeraltına gömüldükten sonra orada kaldığının düşünülmemesidir (Şahin ve Toprak, 2016: 1311). Ayrıca bu ruhların her ne kadar ikamet yeri gökyüzü olarak düşünülse de ruhların yeryüzüne indiği ve dolaştığı inancı da vardır. “Örneğin o soyun kökeni olan ülke ya da dikili taş (*balbal*), belki de bayrak, mezar ya da mesken yeri, geniş bölgeler. Ölüler buralarda kötü bir ruh biçiminde dolaşıp dururlar.” (Roux, 2011: 30). Sümerlerin inancına göre, ruh insandan ayrılınca uçar, yeryüzünde dolaşırdı. Bu ruha “Edimnu” denirdi. Eğer ölü geç gömülecek olursa, Edimnu kötü ruh haline gelir, hortlayabilirdi. Bunu önlemek için ise ölünün hemen gömülmesi gerekirdi (Uraz, 1994: 226-227).

İyi ruhlar insanlara zarar vermeyen ruhlardır. Kötü ruhlar ise insanlara zarar verebilirler. Bu ruhlar hem insanlara hem de hayvanlara çeşitli kötülükler yaparlar. Bu kötülükler hastalıklar bulaştırmak, işlerin yolunda gitmesine engel olmak, ölüm sonrası ruhun yer altında kalmasını sağlamak ve kendine insanın ruhunu köle yapmak gibi sıralanabilir (Şahin ve Toprak, 2016: 1312).

Kötü ruhlar ile ilgili inanışlar çoğu toplumda görülmektedir. Türk kültüründe ise bu inanışlarının kökenleri incelendiğinde, Türk inanç sisteminde var olan iyi ve kötü ruhların geçmişte benimsenen din ve bazı inanışların, uygulamaların günümüze aktarımı olduğu anlaşılmaktadır. Kam inanışlarında ruh kavramı daha yoğundur (Özen ve Yüksel, 2014: 25). Tarihte şamanların yeryüzü ile Tanrı arasında aracı görevini üstlendiği ve ruhlar ile de bağları olduğu bilinmektedir. Ayrıca

şamanların kötü ruhların sebep olduğu hastalıkları iyileştirme gibi olağanüstü özelliklere sahip olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Hatta Kazak baksılarının dini görevlerinin kalmadığı fakat hastalara musallat olan kötü ruhları kovmak, fal açmak gibi işleri yapamaya devam ettikleri bilinmektedir (İnan, 1998: 474).

Kötü ruhlar Türk kültüründe kara neme, yek, abası, öür (Nahmedov, 2016: 141), cin, peri, mekir, ıbrık, kalfa, rüküş hanım, cadı, pir, congolos, alkarısı, albız, iyi saatte olsunlar, fincancı katırları, iye (Şahin ve Toprak, 2016: 1312) gibi çeşitli isimlerle adlandırılmışlardır. Bu ruhlarla ek olarak “şeytan” da kötü ruhlarla dâhil edilebilir. Şeytan, gerek İslamiyet’in gerek de yaşanan bölgedeki komşu ülke ve halklarında etkisiyle dilimize girmiş, Türk kültüründe geçmişten günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Nitekim tarihî Türk lehçelerinden bugüne iki yüz civarında kelimeyle çağrıştırılan şeytan kavramı, Türklerin mensubu olduğu tüm inanç sistemlerinde bulunduğu için, o inanç sistemlerinin dillerine bağlı olarak alıntılama yoluyla Türkçeye geçmiştir (Yıldız, 2013: 222). Yine diğer kötü ruhlarda olduğu gibi şeytanın da insan ve hayvan kılığına girebildiği hatta insanları aldatıp ölmelerine neden olduğu kaynaklarda belirtilmiştir.¹

Türk inanç sistemlerinde, kötü sonuçlanan işlerin veya kötü olan bazı durumların/olayların sebebini de kötü ruhlar oluşturmaktadır. Bu nedenle yeni doğan çocuklar kötü ruhların kötülüklerinden korumak için kötü ruhları yanılta isimler verilmektedir (Küçük 2014: 113). Frazer genel olarak isim tabusunu sempatik büyü olayı ile ilişkilendirmekte ve bunun iki sebebini göstermektedir: Birincisi, kötü ruhların dikkatini çekmemek, ikincisi ise kişinin gerçek ismini öğrenen büyücünün kötülük yapmasını önlemek içindir (Nahmedov, 2016: 137). Yine kötü ruhlar talep kârdır ve insanlarda çeşitli kurbanlar istemektedirler (Şahin ve Toprak, 2016: 1312). Yakutlarda kötü ruhlara kurban sunulduğunda, kurban olarak seçilen hayvanın kesilirken böğürmesi ve debelenmesi beklenir. Bu durum kötü ruhun hayvanın bedene girdiğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir (Frazer, 2004: 38). Kötü ruhlara sunulan kurbanın yanı sıra kötü ruhların musallat olmasını ve insanlara zarar vermelerini engellemek için geçmişten günümüze kadar süre gelen birtakım uygulamalar da mevcuttur. Şamanlar zararlı olan ruhları kovmak amacıyla törenler düzenleyip dualar okur (URL 2). Bunun yanı sıra kurban kesmek, muska, tütsü, yeni doğan çocuğun yanına babasının eşyasını bırakmak, yeni doğan çocuğun ve annenin yalnız bırakılmaması, kadınların üstlerinde kilitli iğne taşınması vb. kötü ruhlardan korunmak için yapılan uygulamalardır. Ruhlar âlemine açılan bir pencere olarak düşünülen ayna da iblisleri veya kötü ruhları ışık saçarak korkutan ve kovan bir araç (Sümer, 2017: 1370) olarak inanç sisteminde yer almaktadır. Moğol topluluklarında ise mezarların baş ve ayakucu kısmına ağaç dikilmesi ve insanlara zarar verecek olan kötü ruhların gelmesinin böylece engelleneceği düşüncesi bulunmaktadır (Işık, 2004: 94-96; Şahin ve Toprak, 2016: 1314).

Kötü ruhun isminin anılmaması bu uygulamalara örnek olarak gösterilebilir. Kötü ruhların gerçek

¹ Türk halk kültüründe şeytan ile ilgili geniş bilgi için bkz. (Çobanoğlu, 2009: 169-282).

isimlerinin zikredilmeyerek bunun yerine onların bazı özelliklerini betimleyen tabirlerin tercih edilmesinin, bunlardan gelebilecek kötülüklerden koruma amaçlı yapıldığı açıktır (Nahmedov, 2016: 143). Türk kültüründe cin olarak adlandırılan kötü ruhların ismini zikretmek onu çağırma olarak düşünüldüğü için “üç harfliler, iyi saatte olsunlar” vb. gibi ifadeler kötü ruhun isminin yerine kullanılmaktadır. Ayrıca günümüzde hâlâ devam eden ve Şamanizm dönemi geleneği olan kurşun dökme âdeti, Şamanizm döneminde “kut kuyma” olarak adlandırılmaktadır. Kut dökme, kötü ruhlardan birinin çaldığı kutu, yani “talih, saadet unsurunu” geri döndürmek için yapılan bir sihrî ayindir (İnan, 1998: 477). Bunların dışında bazı özel günlerde de kötü ruhlardan arınmak için uygulanan birtakım ritüeller vardır. Nevruz bayramında ve Hıdırellez’de ateşin üstünden atlama kötü ruhlardan arınmaya yönelik bir uygulamadır. Bu uygulama İslamiyet’in de etkisiyle günümüzde günahlardan arınma olarak dönüşüm göstermiştir.

Kötü ruhlar bazen görünmez bir şekilde bazen de hayvan silüetine bürünerek karşımıza çıkabilirler. Bu ruhlar genellikle eşek, köpek, domuz, keçi, kara kedi, yılan (Özen ve Yüksel, 2014: 25), ejderha, kurbağa, kaplumbağa (Duymaz, 2008: 3), oğlak, keçi-tavşan karışımı (Çobanoğlu, 2015: 86) vb. gibi farklı kılıklara girebilmekte ve girdikleri bu kılıklar ile insanların karşısına çıkabilmektedirler. Toplum arasında, kötü ruhların daha çok geceleri ortaya çıktığı ve bu sebeple kılık değiştirmenin de daha çok geceleri yaygın olduğu düşüncesi hâkimdir. Bu inanca bağlı olarak geceleri pis yerlerden geçmek, pis suyun üstünden atlamak vb. halk arasında iyi görülmemekle birlikte geceleri yukarıda adı zikredilen hayvanlardan birini görünce uzak durmak gerektiği de ifade edilmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Uygurlarda Kötü Ruhlar ve Kötü Ruhlardan Korunmaya Yönelik Uygulamalar

Uygurlar, Şamanizm ve Gök Tanrı gibi inanç sistemlerinin yanı sıra çeşitli dinleri benimsemişlerdir. Günümüzde İslami inancın etkisiyle ortaya çıktığı düşünülen fakat Şamanizm ve Gök Tanrı gibi eski inanç sistemlerinin kalıntıları olan pratik ve uygulamalar mevcuttur. Bu pratik ve uygulamaların oluşmasında ve geçmiştenden günümüze kadar devam etmesinde Uygurların rolü büyüktür. Çoğu Türk toplumlarında olduğu gibi bu inanış ve uygulamalar Uygurlar arasında da hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Eski dönemlerde insanlar, evren ve doğada anlam veremedikleri birtakım şeyleri kutsal kabul etmiş ve kendisinde olmayan ve ondan daha üstün özelliğe sahip olduğunu düşündüğü bireyleri, hayvanları ve olayları olağanüstü olarak görmüştür. Bu olağanüstü olarak düşünülen varlık ve olaylardan korkmuş ve korktuğu şeylerden korunmak ya da kendisine zarar vermesini engellemek için birtakım pratik ve uygulamalar geliştirmiştir. Ruhlar da insanlar tarafından anlam verilemeyen varlıklar arasındadır. İyinin karşısında kötünün bulunduğu evrende ruhlar da düalist bir yapıya sahiptir. Duymaz (2008: 2), ruhları olumlu ve olumsuz

oluşlarına göre; 1. Mükemmel, iyi, yüce, üstün ruh; 2. Kötü ruh olarak sınıflandırmıştır.

İyi ruhlar insanlara zarar vermeyen hatta insanlara yardım eden ruhlar olarak görülmektedir. Kötü ruhlar ise insanlara ve hayvanlara zarar verebilen, memnun edilmeyi bekleyen, edilmediği takdirde çoğunlukla insanlara musallat olabilen ruhlardır. Türk boylarında farklı isimlerle adlandırılan kötü ruhların Uygurların inanç ve düşünce sisteminde de önemli bir yer edindiği ve sosyal yaşamın şekillenmesinde büyük bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (Öger ve Altın, 2016: 23).

Uygurlarda; albastı, yel, yek, dev, cin, cadı ve şeytan bilinen kötü ruhlar arasındadır. Devler albastı ve cinlere göre daha güçlüdür. Ancak insanlara zarar verebilirler. Albastılar daha çok zayıf kişilere, özellikle bebeklere ve loğusa kadınlara zarar verir. Albastılar insanlara daha çok beyaz elbiseli, beyaz saçlı ihtiyar nine görünümünde veya beyaz keçi biçiminde görünür. Cinler ise kötü ruhlar arasında en zayıf olanıdır. Temiz ve pis olarak ikiye ayrılan cinlerden “pis cinler” insanlara zarar verenler arasında yer alan kötü ruhlardandır (İnayet, 2009: 42).

Yek kelimesinin Uygur Türkleri arasında İslamiyet’in benimsenmesinden önceki dönemde “şeytan” ve “cin” yerine kullanıldığı ifade edilmektedir (Tursun, 2000: 82). Dîvan-ı Lügati“t- Türk’te;

Bardı sanğa yek otru tutup bal

Barçın kedhiben talu yuwğa bolup kal

(Şeytan bal tutarak sana vardı, ipek elbise giyerek yufka akıllı, deli olarak kal).

(Şeytan sana karşı çıktı, bal sundu-bununla dünya lezzetini murat ediyor- ipek elbise giydirdi, sen ona kıvandın. Onun hilesini bilmedin, artık sen delilikle yaşa) (DLT, III: 156)

şeklinde insanları kandırması yönüyle zikredilmektedir. Yine “yel” de “yek” kelimesi gibi “cin” olarak zikredilmektedir. Uygur Türklerinde, yel değen (cin çarpan) kişinin yüzüne soğuk su serildiği; “kovoç kovoç” denilerek adrasman (üzerlik) ve udhindi (öd ağacı) otu ile tütsü yapıldığı ifade edilir (Tursun, 2000: 82-83; DLT III: 163). Bu uygulamalar, kötü ruh olarak nitelendirilen “yel”in ve bireye verdiği zararın/hastalığın kovulmasına, uzaklaştırılmasına yöneliktir. Dîvan-ı Lügati“t- Türk’te de “yé” “cin” anlamında; “Er yélpindi” “Adama yel çarptı, cin çarptı” (Tursun, 2000: 82; DLT, III: 144) şeklinde kullanılmıştır.

Bir dev tipi olarak Yalmavuz da Uygur Türkleri arasında bilinen kötü ruhlardan biridir. Yalmavuz ve dev ilişkisi birbirine çok yakındır. Fakat dev genel bir ifade olarak kullanılırken yalmavuz genellikle Türk mitolojisinde görülür (İnayet, 2007: 60). Yalmavuz, sadece Uygur Türklerinde değil diğer Türk boylarının arasında da yaygın bir şekilde bilinmektedir. Yalmavuz; Moğollarda “mañgus/mañgas”, Buryatlarda “mañgidhay/mahra Txan”, Dağurlarda “mañgay/mañkei”, Elunçunlarda “mañsi”, Evenki ve Hecilerde “mañmav/mañgay”, Salarlarda “mañsihar”, Sarı Uygurlarda “mañges/mañkes”, Başkırdlarda “yelmañız”, Tatarlarda “yalmavız”, Özbeklerde “yalmagız/yalmovız, Kırgızlarda “celmağuz”, Nogaylarda ise “yelmañız” olarak adlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra “celmaus, yel mogus, yel moos, calmaguz, yelmüñüs”

şeklinde de adlandırılmalar mevcuttur.² Dev, diğer toplumlardan etkilenme sonucu kültürümüze yerleşen kelimelerden biridir. Bahaeddin Ögel (1995: 564), dev ile albastı gibi ruhların birbirinden ayrılması gerektiğini vurgulamıştır. Ögel'e göre dışarıdan gelen dev motifi yerli devlerin yerini almıştır. Türk mitolojisindeki "albastı, yalmavuz, yelbegen, koca karı ve cadı" yerli devlerdir (İnayet 2007: 61-62). Yalmavuz da bazı ruhlarda olduğu gibi başlangıçta olumlu bir karaktere sahip olup anaerkil dönemden ataerkil döneme geçişin etkisiyle kötü ruh olarak dönüşmüştür. İnayet (2007: 69), anaerkil dönemde şamanların kadın olması, daima yer altını simgeleyen mağaralarda bulunması ve yer altına inebilmesi bakımından kadın şamanlar ile yalmavuz arasında bir paralellik olduğunu belirtmiştir.

Yalmavuz, yaşlı ve yedi başlı bir kadındır. Uygurlar arasında anlatılan bir rivayette yalmavuz şu şekilde tasvir edilmektedir: *Yedi başlı yalmavuz kırk yıl uyumakta, kırk yılda bir kez uyanıp dışarı çıkmaktadır. O ağzını açtığı zaman üst dudağı göğşe, alt dudağı yere değmektedir. Onun dili kırk bin arşın uzunlukta olup, gözü tuzlu nehir gibi büyüktür. Kuyruğu yetmiş bin arşın uzunluğundadır, altında parlak bir gözü olup, gözünü açtığı zaman yeryüzündeki canlılar gözlerini açmamaktadır. Yalmavuz dışarı her çıktığında, dünyadaki tüm canlıları yok etmekte, cihanı kırk ün kırk gece toz dumanla kaplayıp, onlarca yıl hiçbir canlının yaşayamayacağı bir hale getirmektedir* (İnayet, 2007: 22). Özbeklerin "Bedel Batur" masalında da yalmavuzun kan emdiğine dair bilgiler mevcuttur (İnayet, 2007: 26-27).

Geceleri dolaşarak insanlara kötülük ettiğine inanılan hortlak (URL 3) olarak tanımlanan cadı³ ile yalmavuz arasındaki birtakım benzerliklere dikkat çeken İnayet, cadıyı yalmavuzun biraz daha insanlaşmış hali olarak değerlendirmiş, destan ve halk hikâyelerinde ihtiyar nine kılığında ortaya çıktığından bahsetmiştir (İnayet, 2007: 66). Eski Türk kültüründe, cadılığa ilişkin bilgi çok azdır ancak gelecekte ve Tanrıların isteklerinden haber veren kadın şamanlara yüklenen Bökü/Böğü (büyü) inancına rastlanmaktadır. Kültür olarak cadılığı yaratmamış, komşu kültürlerden almış olmasına karşın, Türk halk kültürü ve söylencesinde bu inanış yerleşebilmiş, kabul görmüştür (Arslan Karaküçük, 2010: 55). Cadı daha çok yalmavuzun büyücülük karakterini muhafaza etmiştir (İnayet, 2007: 66). Çağatayca yazılmış Yusuf Beg-Ahmed Beg Destanı'nda yer alan cadı tipleri, baş karamanların kızılbaşlar ile mücadelelerinde kızılbaşların şahı tarafından büyü yapımları için görevlendirilmeleri bunu kanıtlar niteliktedir⁴

Eski dönemlerde kötü ruhlar hastalıkların sebebi olarak görülmektedir. Bu yüzden bu hastalıklardan kurtulmak için kam ve şaman olarak adlandırılan olağanüstü özelliklere sahip, ruhlarla bağlantısı olduğuna inanılan bilicilere başvurulmaktadır. Uygur Türkleri arasında kam sözcüğü "hekim, usta", "tedavi edici" manalarında kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Uygurların ataları eski devirlerde Şamanı; "Kam" ve "Kaman" olarak adlandırmışlardır. Günümüzde ise Uygur Türkleri arasında "Şaman" için "perihon", "cinkeş", "bahşi" ve dahan gibi terimler kullanılmaktadır. "Perihon" sözcüğündeki *peri* "cin"- *han* ise "okuyucu, okuyan, çağırın" anlamındadır (Öger ve Gönel, 2011: 235; Rahman 2006: 3).

Taciz edilen kötü ruhlar insanın vücuduna da girerek onu hasta edebilirlerdi. İnanca göre vücudumuza giren kötü ruhlar bu ağırları yapmaktaydı (Duvarcı, 2005: 136). İnsanın vücuduna giren ruhları çıkarmak, hastalıklardan arınmak, musallat olan kötü ruhları kovmak ve yaklaşımlarını engellemek için birtakım pratik ve uygulamalar ortaya çıkmıştır.

"İnsanları kötü ruh, kötü göz, kötü dilden koruyan, insanları aman esen kılan, onlara baht ve saadet getiren ilahî nesne" (Semet vd., 2012: 97) olarak tanımlanan muska, kötü ruhların yaklaşımlarını önlemek, musallat olan ya da hastalığa sebep olan kötü ruhlardan kurtulmak için yapılan uygulamalardan biridir. Türk kültür coğrafyasının bütününde gördüğümüz tumar/muska ve bu bağlamdaki uygulamalar, eski Türk inanç ve düşünce sisteminde yer alan "ruh" anlayışına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Eski Türk inanç sistemi içinde koruyucu ruh, iyelerle ilgili olduğu kabul edilen tumar geleneği, kötü ruhları kovmak veya onlardan gelebilecek zararı engellemek amacıyla kutsal kabul edilen birtakım nesne ve varlıkların farklı kullanımına dayanmaktadır (Öger, 2017: 57). Uygur Türklerinde kötü ruhlardan korunmak için yapılan muska çeşitleri mevcuttur. Bunlar; *Kurdun âşık kemiği (söñek tumar)*, *Yılan boynuzu (müñgüz tumar)*, *Deve yünü (yüñ tumar)*, *Boğa derisi (tére tumar)*, *Kaştaşı (taş tumar)*, *Demir (tömür tumar)*, *Toprak tumar*, *Bürküt tırnağı (tırnak tumar)*, *Renkli tengeler (tenge tumar)*, *Tiltumar* olarak sıralanabilir. Bunların dışında ölmüş ataların bazı eşyaları da muska olarak kullanılabilir. 5

Muska uygulamasının dışında, Uygur şamanlarının kötü ruhları kovmak ve engellemek için kullandıkları bazı eşyaların olduğu bilinmektedir. Şamanların hastanın vücudundaki kötü ruhlar ile karşılaştığında kullandığı savaş aleti olarak kullandıkları *kutsal hançer*, hastanın vücudundaki kötü ruhları kovup çıkarmak için kullanılan *kutsal kamçı*, *peri oyunu*⁶nda tuğ yapılırken kullanılan

² "Yalmavuz" kelimesinin etimolojisi hakkında geniş bilgi için bkz. İnayet, Alimcan (2007), *Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz/Celmoğuz*, İzmir: Külcüoğlu Kültür Merkezi.

³ Türkiye Türklerinde "cadı", "büyücü"; Uygurlarda "caduger", "kempir", "momay", "hazazul"; Tatarlarda "ubırlı karçık", "karı hatın", "mamay"; Özbeklerde "maston kempir"; Kazaklarda "mıstan kempir"; Kırgızlarda "mastan kempir" (İnayet, 2007: 66) olarak adlandırılmaktadır.

⁴ Yusuf Beg-Ahmed Beg destanında yer alan cadı tipleri hakkında geniş bilgi için bkz. (Serbest, 2018).

⁵ Uygurlarda muskacılık geleneği ile ilgili geniş bilgi için bkz. Öger, 2017: 55-88).

⁶ Büyük karanlık bir odanın içine tuğ bağlanır. Yani yün ip (arğamça)"in bir ucu yerdeki kazığa, diğer ucu ise bacaya bağlanır. İpin bacaya bağlanan ucuna "yurun" veya "jurun" diye adlandırılan çeşitli renkteki kumaş parçaları (kurak), elma ve söğüt dalları bağlanır. Hasta olan kişi, bu tuğu sıkıca tutup oturur. Üç veya beş bahşi, perihonluk elbiselerini giyip (çeşitli renklerden oluşan kumaş parçalarını birleştirerek dikilen elbise) tuğ çevresinde yarı çember şekli oluştururlar. Üç bahşi tef çalar. Bahşılardan biri perihon başı olarak, elindeki kötü ruhu kovalayan sopa veya bir avuç söğüt ağacı parçasıyla efsun (özel bestelenmiş bir şiir) okumaya başlar. Bahşılar, hastayı tuğ

kutsal ip, “Koruyucu Tanrı” olarak görülen meyve ağaçlarının dallarından yapılan ve kutsal ipin ucuna takılan *kutsal ağaç dalı*, peri oyununda evin dört tarafına takılan *kutsal tuğ*, 40 çilteni sembolize eden, evin dört tarafına ve çekilen tuğun etrafına 40 tene dikilen *kutsal (çırağ) kandil*, peri oyununun sonunda hastayı temizlemek için kullanılan *kutsal su*, şamanların cinlerin ve albastıların korktuğuna inandığı *kutsal ayna*, peri oyununun sonunda yine hastayı temizlemek için kullanılan *kutsal ateş*, şamanın mevcut cinlerini-ervahlarını çağırarak, kötü ruhları nara atarak bastırmak, ruhlara emir vermek ve hasta vücudundaki kötü ruhları korkutmak için kullandığı *kutsal tef* (Öger ve Gönel, 2011: 239-240) kötü ruhlardan korunmak için kullanılan eşyalar arasında yer almaktadır.

3. SONUÇ

İnsanlar, inanç sistemlerinde yer alan bilgiler ve yaşanan olaylardan hareketle ruhların varlığına inanmışlardır. Evrenin oluşum gereği doğu-batı, kuzey-güney olarak zıt kutuplara ayrıldığı gibi evrendeki insanların ve ruhların da iyi ve kötü olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir.

İnsanlar kendirine zarar vermeyeceklerini düşündükleri ruhları iyi, zarar veren ve hastalıklara sebep olduklarını düşündükleri ruhları ise kötü ruh olarak nitelendirmişlerdir. Bu ruhların kendilerine zarar vermelerini engellemek için de bazı uygulamalara başvurmuşlardır.

Uygurlarda da yel, yek, cin, dev, albastı, şeytan vb. gibi insanlara zarar veren kötü ruhların olduğuna dair inançlar mevcuttur. Uygurlarda, kötü ruhlardan korunmak için olağanüstü özelliklere sahip, ruhlara iletişim kurduklarına inanılan kişiler vardır. Bu kişiler Uygurlarda cin, cinkeş, perihon, dahan ve kam olarak adlandırılmaktadır. Perihon ve cinkeşler insanların kötü ruhlardan ve hastalıklardan kurtulmaları için bazı büyüsel işlemlere başvururlar. Bu yüzden bu kişiler olağanüstü bir güce sahip olduğu düşünüldüğü için halk nezdinde saygı görürler.

Bu inanç ve uygulamalarda, İslamiyet öncesindeki unsurların İslamiyet’in kabulüyle birlikte, İslami unsurlarla harmanlanarak sürdürüldüğü görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan K S (2010). Korkunun Kadınları: Cadılar ve Cadıcılık. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 41-64.
- Arslan M (2005). Türk Destanlarında Evren Tasarımı. *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*.
- Atalay B (1985). *Dîvanu Lugati't-Türk Tercümesi*, (DLT III). 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çobanoğlu Ö (2009). Türk Halk Kültüründe Şeytan Telakkisi Üzerine Tespitler. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 269-282.

Çobanoğlu Ö (2015). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Duvarcı A (2005). Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar. *Bilig*, 32, 125-144.

Duymaz A (2008). Türk Folklorunda Dış Ruh Tasarımı. *Bilig*, 45, 1-22.

Frazer J G (2004). *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri I*. (Çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul: Payel Yayınevi.

Işık R (2004). *Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler*. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9(2), 94-96.

İnan A (1998). Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları. *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1.

İnayet A (2007). *Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz/Celmoğuz*. İzmir: Külcüoğlu Kültür Merkezi.

İnayet A (2009). Bugünkü Uygurlarda Şamanlık ve Bir şaman Duası: “Azâim Koşığı” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 1(2), 42.

Küçük M A (2013). Geleneksel Türk Dinindeki Ana/Dışıl Ruhlara Mitolojik Açından Bakış. *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 105-134.

Nahmedov A (2016). Türklerde İsim Tabusu ve Bazı Yansımaları. *Yeni Fikir*, 17, 137-143.

Ögel B (1995). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Öger A (2017). Uygurlarda Muskacılık Geleneği ve Çağatayca Yazılmış Bir Muska Kitabı. *Gazi Türkiyat*, 20, 55-88.

Öger A & Gönel T (2011). Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri. *Turkish Studies*, S. 6(4), 233-248.

Öger A & Yıldız Altın K (2016). Uygurlarda Şamanizmden İslama Kötü Ruhların Dönüşümü. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 7, 14-25.

Özen R & Yüksel E (2014). Kayseri Folklorunda Hayvanlar ile İlgili İnanışlar Üzerine Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 11, 23-28.

çevresinde tef eşliğinde dönmeye davet eder. Baş perihon da dönmeye başlar. Hastanın dönecek gücü kalmayıp oturursa, baş perihon elindeki “efsun sopası”yla hastaya vurarak onu dönmeye zorlar. Bahşılardan şarkıları gittikçe yükselir. Bazen hasta bayılıp düşer. Bayılmak perihonlara göre iyiliğe işaretir.

Bu, hastayı çarpan cinlerin mağlup edildiği anlamına gelmektedir. Tuğ bağlamak iyi ruhları çağırarak, kötü ruhları cehenneme kovmak anlamına gelmektedir (Öger ve Gönel, 2011: 240).

Rahman A (2006). *Uygurlarda Şamanizm*. Pekin: Milletler Neşriyatı.

Roux J P (1999). *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*. (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: Kabalci Yayınevi.

Roux J P (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. (Çev. Musa Yaşar Sağlam), Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Semet A & Ebeydullam D (2012). Uygurlarda Tumar ve Tumarnın Türleri Toğrisida. Ürümçi: *Şincañ Üniversitesi İlmîy Jurnili*, 1, 71-78.

Serbest K (2018). *Çağatayca Yazılmış Yusuf Beg-Ahmed Destanı (İnceleme ve Metin)*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Şahin K & Toprak Ş (2016). Türk Kültüründe Ağacın Düşünsel ve Toplumsal Bağlamı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1309-1316.

Tursun İ (2000). *Kedimki Uygur Medeniyeti*. Ürümçi: Şincañ Halk Neşriyatı.

Uraz M (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.

Yavuz Y Ş (2008). *Ruh, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35, İstanbul.

Yıldız H (2013). Eski Uygur Türklerinde Şeytan Kavramı. *Milli Folklor*, 100, 213-224.

İnternet Kaynakları

URL-1.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c33d7810c46e0.85391178, [Erişim Tarihi: 20.11.2018].

URL-2.

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_inanc_sistemleri.pdf, [Erişim Tarihi: 07. 12. 2018].

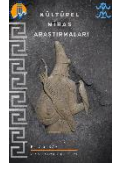
URL-3.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c33d801ac2e65.52503668, [Erişim Tarihi: 29.11.2018].

© Author(s) 2020.

This work is distributed under <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

Kültürel Bir İmge Olarak Avanos Çömlekçiliği

Merve Gün*¹

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE., Kültürel Miras ve Kültür Yönetimi, Nevşehir, Türkiye

Anahtar Kelimeler

Avanos, Kültürel İmge, İmge Araştırmaları, Çömlekçilik.

ÖZ

İnsanoğlunun kültürel anlamda günlük yaşama ilişkin ürettiği ilk ürünlerden olan toprak kap ve eşyalar, zaman içinde kullanım alanlarına göre form ve işlev bakımından değişik özellikler kazanmıştır. Yüzyılların bilgi ve birikimiyle günümüze kadar devam eden çömlekçilik, Avanos'un sosyo-kültürel yapısının şekillenmesinde ve günümüz ekonomik hayatında oldukça etkilidir. Bir başka ifadeyle Anadolu'da yüzyıllardır süregelen çömlekçilik geleneği, Avanos'ta pek çok ailenin geçimini sağlamak amacıyla icra ettiği bir meslektir. 1980'li yıllardan sonra çömleğin günlük kullanım alanlarının azalması ve bölgede turizm faaliyetlerinin başlaması ile yörede çömlekçilik farklı bir boyut kazanmıştır. Makalede, çömlekçilik mesleğine dayalı ürünlerin kullanımı ve pazarlanması aşamasında yapılabilecek yeniliklerin ve Avanos çömlekçiliğinin kültürel bir imge olarak vurgulanmasının önemi anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Avanos'un tarihinde, çömlekçiliğin ekonomik ve sosyo-kültürel hayat içerisinde ne denli öneme sahip olduğu, bu alanda yerel yönetimlerle ve esnaflarla iş birliği içinde yapılacak çalışmaların, geleneğin sürdürülmesine ve yöre ekonomisine katkıları değerlendirilmiştir. Yöredeki ilgili kurum ve kişilerin de dahil edilmesiyle yapılacak planlı çalışmaların istihdamdan yatırıma, pazarlamadan tanıtıma katkıları öneriler üzerinden değerlendirilmiştir.

Avanos Pottery as a Cultural Image

Keywords

Avanos, Cultural Image, Image Research, Pottery.

ABSTRACT

Clay pots and objects, which are among the first culturally produced products of mankind for daily life, have acquired different features in terms of form and function over time according to their usage areas. Pottery, which has continued until today with the knowledge and experience of centuries, is very effective in shaping the socio-cultural structure of Avanos and in today's economic life. In other words, the tradition of pottery, which has been going on for centuries in Anatolia, is a profession that many families in Avanos practice to earn their living. After the 1980s, with the decrease in the daily usage areas of the pottery and the start of tourism activities in the region, pottery in the region has gained a different dimension. In our study, we tried to explain the importance of the innovations that can be made during the use and marketing of products based on the pottery profession and the emphasis on Avanos pottery as a cultural image. In addition, in the history of Avanos, the importance of pottery in the economic and socio-cultural life, the contributions of the works to be done in cooperation with local administrations and tradesmen in this field, to the continuation of the tradition and to the local economy were evaluated. The contributions of the planned studies to be carried out by including the relevant institutions and people in the region from employment to investment, from marketing to promotion were evaluated based on suggestions.

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun kültürel anlamda günlük yaşama ilişkin ürettiği ilk ürünlerden olan çömlek;“topraktan yapılan tencere, kap-kacak” (URL-1) olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu ürünler zaman içinde kullanım alanlarına göre form ve işlev bakımından değişik özellikler kazanmıştır. Tarihin akışı içinde çok çeşitli formlarla şekillenen ve geleneksel bir mesleğe dönüşen çömlekçilik, çevresindeki kültürel yapıdan doğrudan etkilendiği gibi etrafında ayrı bir kültür dairesi de oluşturmuştur. Yakın döneme kadar Afyonkarahisar, Artvin, Aydın, Bilecik, Bitlis, Denizli, Diyarbakır, Elazığ, Eskişehir, Gümüşhane, İzmir, Manisa, Niğde, Sakarya, Tokat, Van gibi illerimizde çömlekçilik sürse de Avanos bunların arasında belli başlı yönleriyle öne çıkmaktadır.

Selçuklular döneminde Avanos ismine kaynaklık eden “Evenuz” kelimesinin ayrıştırılmasında “Evani”, “kap, mutfakta kullanılan kaplar, kacaklar, mutfak eşyaları”, “Evenüz” de çanak, çömlek yapan bir yer olduğuna göre “Evani-öz, Even-öz” yani kap yapan, çanak çömlek yapan kasaba anlamına gelmektedir (URL-2). Kızılırmak kilinin yapısı nedeniyle yerleşmenin tarihsel sürecinde çömlekçilik her dönem öne çıkan ve Anadolu’nun diğer yerleşmelerinde üretilen çanak-çömlekten farklılaşan bir ekonomik alt sektör olmuştur. Avanos’ta çanak-çömleğinin Kızılırmak kili kullanılmasından öte farklılıkları %50’sinin geleneksel yöntemlerle yapılması ve yerinde pazarlanmasıdır.

Üretim biçiminin yanı sıra Avanos’ta çömlek atölyelerini farklılaştıran unsur depolama, sergileme hatta ulusal ve uluslararası pazarlara yapılan toptan satışlar ile perakende satışların, üretimin yapıldığı mekânlarda yapılmasıdır. Bunun bir nedeni Avanos’ta çömlek atölyelerinin ilk olarak yerleşme merkezinde kayadan oyma hacimlerde başlamış olmasıdır. Bu kayadan oyma odaların bir ya da birkaçında geleneksel yöntemlerle ve babadan oğula geçen, usta-çırak ilişkisi içindeki üretim yıllar içinde süreklilik kazanmış ve aile işletmesi olarak gelişmiştir (Berkmen, 2015: s605). Ancak zamanla bu ürünlere rağbet azalmış, tüm geleneksel mesleklerde olduğu gibi çömlekçilikte de geleneğin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan usta-çırak ilişkisi son bulmuş, geleneğin geleceği tehlikeye girmiştir. Geleneğin sürdürülebilirliği için çalışmalar yapmak zaruri hale gelmiştir. Bu noktada kültürel imge kavramını gündeme almak ve tüm yönleriyle tartışmak yerinde olacaktır.

2. YÖNTEM

Avanos çömlekçiliğinin devamlılığı açısından kültürel bir imge olarak sunmanın gerekliliği ve bu hususta yapılması gerekenlerin sıralandığı çalışmada ‘Durum Çalışması’ yöntemi benimsenmiştir. Durumlar boyamsal olarak incelenmiş, veriler toplanmış, gözlem ve görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda Avanos çömlekçiliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve kültür ekonomisi

boyutunda ön plana çıkarılması için öneriler sıralanmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Avanos’ta Çömlekçilik

Kapadokya’nın önemli turizm alanlarından biri olan Avanos’un ortasından akan Kızılırmak, kıvıllı toprağı sayesinde yörede çömlekçiliğın doğmasında ve gelişmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Yüzyılların bilgi ve birikimiyle günümüze kadar devam eden çömlekçilik, Avanos’un sosyo-kültürel yapısının şekillenmesinde ve günümüz ekonomik hayatında da oldukça etkilidir. Bir başka ifadeyle Anadolu’da yüzyıllardır süregelen çömlekçilik geleneğı, Avanos’ta pek çok ailenin geçimini sağlamak amacıyla icra ettiğı bir meslektir. Usta-çırak ilişkisi sayesinde kuşaktan kuşağı aktarılan bu gelenek, seramik sanatının alt birimi olarak ele alınmaktadır.

Çömlek yapımı insanların yerleşik hayata geçişiyle başlamıştır. Toprağın şekillendirilerek çeşitli kap-kacak ve dini anlamlar içeren sembollerin üretilmeye başlanması ise insanlık tarihi açısından önemli bir ilerlemedir. Çömlekçiliğın Avanos yöresinde Tunç Çağına kadar gittiğı, Avanos’a bağı Sarılar civarındaki Zank Höyük’te çanak ve çömlek parçalarına rastlanmasıyla anlaşılmıştır (İşçen, 2010: s.21).

Geçmişte, tarımsal ve hayvansal ürünlerin (şarap, pekmez, sirke, peynir, süt, yoğurt, yağ vb.) saklanması için, ‘İşlik’ adı verilen çanakhanelerde sırasıyla; harmanlama, kırma, eleme, karıştırma, ezme, dinlendirme, şekillendirme, zırlama, perdahlama, kurutma, pişirme işlemlerinden geçirilerek; yayık, gebece, çıralık, kelle çömleğı, orta çömleğı, üzük, abdestlik, su çömleğı, vaşı, lıklık, teş, sermiç gibi günlük kullanım için ‘kaba mal’ olarak adlandırılan ürünler üretilmekte ve civar yerleşimlerin pazarlarına eşeklerle taşınarak satılmaktaydı (KK.1). Zamanla yerini minyatür testiler, vazo, kül tablası, minyatür heykeller, Hitit güneş testisi gibi ‘ince mal’ olarak adlandırılan daha fazla uğraş isteyen, göze hitap eden ürünlerin üretimi almıştır. Günlük kullanımda plastik ve fabrikasyon ürünlerin artması ve toprak ürünlere rağbetin azalması sonucu, ustalar turistik ürünler üreterek geçimlerini turizmden sağlamaya çalışmışlardır (KK.2). Ürünlerin biçim ve boyutları şekil değiştirirken, işliklerde kullanılan malzemeler de çeşitlenmiş, Avanos çömlekçiliğı bölgede turizm faaliyetlerinin başlamasıyla 1970’li yıllardan itibaren farklı bir boyut kazanmıştır.

Günümüzde üretim, yukarıda belirttiğimiz geleneksel yöntemler kullanılan küçük atölyelerde, çömlekçi tezgâhıyla devam etmekle birlikte, ufaklı-büyüküklü imalathanelerde makineler kullanılarak da yapılmaktadır.

3.2. Kültürel İmge Bağlamında Turizm ve Kültür Ekonomisi

İmge, bir nesneyi doğrudan doğruya yeniden tanıtmaya yarayacak bir biçimde göz önüne seren şey, duyu organlarıyla algılanmış olan bir şeyin somut ya da düşüncel kopyasıdır (URL-3). Tanımda da görüldüğü üzere en önemli duyu organımız göz ile dış dünyadan aldığımız veriler, zekâ ve sezgi gücüyle bilincimiz tarafından bir seçmeye uğrar, beynimizde bir görüntü oluşur. Duyu organlarımızı uyaran nesnelere ve olaylar ortadan kalktığında, aldığımız duyuların zihnimizde oluşan izlerdir imgeler. Bir imgenin oluşumunda görme duyusunun rolü büyüktür. Dikkatini bir nesneye yoğunlaştırmış kişiyi düşünelim. Nesneye bakıldığı süre içinde, beyin nesneden gelen tüm yansımaları kaydeder. Göz kapandığında bile zihinde nesne görünmeye devam eder. Bu, nesneye ait bellek imgesidir (Işıldak, 2008: s.65).

Kültürel bellek ve imge merkezli kent markalarının oluşturulmasına, kültür ekonomisi kapsamında, özel bir önem verildiği görülmektedir. UNESCO Kültürel Miras Sözleşmeleri ve diğer açılımları, Avrupa Kültür Başkentleri Projesi ve Tarihi Kentler Birliği'nin faaliyetleri hatırlandığında, konu daha iyi değerlendirilecektir. Mirasın yanında yazar, şair, ressam, heykeltıraş, müzisyen ve fotoğraf sanatçısı gibi kent tutkunları, dahası kentsel imge yaratıcıları, herhangi bir kenti marka haline getirebilirler. "Seyahat fikrinin oluşturulmasında popüler romanların ve gezi yazılarının" etkisi dikkate alındığında sanat ile turizm arasında, sanılanın aksine, ne denli güçlü bağların var olduğu görülecektir. Prag için Kafka, Salzburg için Mozart nasıl imgeleştirilmişse İstanbul için örneğin Yahya Kemal şiirleri, Münir Nurettin besteleri birer imgedir (Keskinbora, 2010: s.40-41). Milyonlarca turist ziyaret ettiği Kapadokya'da hali hazırda üretilmeye devam edilen bir sanat eseri ve görsel kültür ürünü olan çömlekleri, insanların zihninde Avanos'u ve çömlekçilik geleneğini en iyi şekilde karşılayan bir kültürel imgeye dönüştürebilmek için görsel kültür elemanlarını doğru anlamak ve kullanmak gereklidir. Bu sayede kent kimliğinin oluşmasına da büyük katkı sağlanmış olacaktır.

Görsel kültür "insanlar tarafından üretilmiş, yorumlanmış veya meydana getirilmiş, işlevsel, iletişimsel ve estetik amacı olan her şeydir" (Barnard, 2002: s.26). 'Kültür ekonomisi' terimi, 'görsel kültür' ile birlikte ele alındığında iletişim ve etkileşimin teknolojik araçlar üzerinden gerçekleştiği dijital çağda üretim-tüketim süreçlerinin doğru analizini ve imge araştırmalarında sağlıklı sonuçlar elde etmemizi sağlar. Kültürün süregiden ve sürekli işlem hacmi oluşturan ilk alanı kültür turizmidir. Üstelik kitle turizminin aksine kültür turizmi doğaya ve tarihsel yapıya daha saygılı ve yerel halk ile iç içedir.

Kültür turizmi, turistlerin gittiği destinasyondaki aktiviteler bakımından iki temel aktivite alanına

bölünebilir. Bunlardan birincisi, o ülkenin sahip olduğu kültürel zenginliklere ait bilgi edinme ve deneyimler yaşama yolunda yapılan aktivitelerdir ki bunlar arasında müze ziyaretleri, ilgili enstitüler ve kuruluşlarda yapılan temaslar, tarihi ve kültürel mirasa ilişkin yerlerin ziyareti olarak sıralanabilir. İkinci tür aktiviteler ise sanat kültür eserlerinin icra edildiği ya da sergilendiği mekânların ziyaretleridir ki sanat galerileri, kültür merkezleri, tiyatrolar, sinemalar ve konser salonları da bu aktiviteler grubuna girer (Bilgili, 2010: s.45). Avanos'ta yer alan çömlek atölyeleri bu iki aktivite alanından birincisini kısmen ikincisini ise tamamen karşılamaktadır. Dolayısıyla çömlek atölyesini ziyaret eden bir kültür turisti buradan tatmin olmuş olarak ayrılacaktır. Burada temel meselemiz kültür turistlerinin ilgisini buraya yönlendirebilecek bir imge yaratmaktır.

Kültür, her dönemde ekonomik boyuta sahiptir. Bununla birlikte bağımsız bir alan olarak kültür ekonomisinin açıkça ifade edilmesi, son yıllarda ortaya çıkmıştır. Türkiye'de hızla gelişmekte olan bir kültür ekonomisi alanından söz edebilmek mümkündür. Dünyada ve dolayısıyla Türkiye'de kültür ekonomisi kapsamına pek çok ürün, etkinlik, mekân, sistem dahil edilmekte ve değerlendirilmektedir. Dünya kültür piyasasında rekabet kızışmakta, standardizasyon, yeniden yapılandırma ve üretim, tescil/kendine mal etme (Yunanistan'ın Hellim peyniri, Karagöz, musakka, baklava vb. Türk kültür unsurlarını sahiplenmesi gibi) sorunları sık sık gündeme gelmektedir. Medeniyetlerin ve kültürlerin yaşadıkları mekânları, kentleri, günlük hayatlarını anlamak ve aktarmak temelinde şekillenen ve değerlendirilen kültür ekonomisi geleceğe bir aktarım aracı olacaktır. Sanat eserlerinin ve kültürel alanların ortak bir değer ifade edebilmesini kültürel faaliyetleri ekonomiye dönüştürerek başarabiliriz. Tüketim malı olarak sanatın, estetik getirisi olduğu kadar parasal getirisinin de bir yatırım değeri vardır. Turistik ürün çeşitlendirilmesinde dünya markası yaratmada en etkili rolü kültürel kaynaklar oynar. Diğer bir ifadeyle, talep yaratma, talep çeşitlendirme, turistik ürün yaratma, ürün çeşitlendirmede kültür turizmi ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Kültür ekonomisiyle ilgili faaliyetler sadece geçmişi izlemeyi sağlamaz, tarihten dersler çıkarılmasına da hizmet eder, günümüze ve geleceğe ışık tutar, bugünkü değerlerimizin ileriye taşınması bugünlerde bu topraklarda yaşayanların etkinliklerinden bir şeyler iletebilmek gibi bir işlevi de vardır (Keskinbora, 2010: s.40-41).

Kültürel imge alanında ileri ülkelerin durumlarını saptamak, izlenebilecek yol haritaları çıkarmak bu anlamda ilk adımı oluşturmaktadır. Toplumların başat bir ekonomik gücü olarak kabul edilen kültür ekonomisi AB ülkelerinde, Avustralya'da, Çin'de ve diğer ülkelerde kültür (kreatif) sektörü olarak son yıllarda sistematik şekilde ölçülüp değerlendirilmeye başlamıştır. UNESCO gibi kuruluşlar kültür ekonomisi sektöründeki gelişmeleri göz önünde tutarak kültür istatistiklerini güncellemiş bulunmaktadır. Kültür ekonomisi İngiltere'de yaratıcı endüstri ve kreatif sektör olarak ele alınmaktadır. Türkiye'de kültür sektörüne ilişkin

çalışmalar henüz çok yenidir ve bu konuya ilişkin istatistikler yetersiz kalmaktadır. AB genelinde Avrupa'da kültür (kreatif) sektörünün 2009 yılına ait tahminlerine bakıldığında, Almanya'nın otomotiv ve enerji sektörlerinin önüne geçerek AB genelinde %22'lik payla başı çektiği görülmektedir. Küresel ekonomide insan sermayesine dayalı kültür sektörleri, katma değeri yüksek ve uluslararası piyasalarda rekabet gücü yüksek alanları oluşturmaktadır (Şen, 2017: s.10). Günümüzde kaliteli ve gittikleri ülkenin ekonomisine en fazla katkı sağlayan turist, kültür turistidir. Kültür turizmi, en verimli yatırım ve faaliyet alanlarının başında gelmektedir. Kültür turizmi de, kültür bilimi ve özellikle de kültürel imge araştırmalarından beslenmektedir (Özdemir, 2012: s.111). Avanos'un temel iki gelir kaynağı çömlekçilik ve turizmdir. Bu iki unsuru bir araya getiren 'kültür turizmi' kavramına eğilmek bu sebeple önemlidir.

İmge çalışmaları, içinde bulunduğu toplumun ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel tüm değerleriyle bir bütün olarak ele alınmalıdır. Onbinlerce yıllık geçmişi olan duvar resimlerinden günümüze kadar oluşturulmuş tüm simgelere üreticileri tarafından üretildikleri anda veya daha sonra çok çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Ustaların ellerinde şekillenen toprağın, insan zihninde çeşitli çağrışımlara sebep olacağı da muhakkaktır. Sanat eserlerinin ve kültürel alanların ortak bir değer ifade edebilmesini, kültürel faaliyetleri ekonomiye dönüştürerek başarabiliriz. Bunun yolu planlı olarak yapılacak imge çalışmalarından geçmektedir. Richard Leppert; Sanatta Anlamanın Görüntüsü-İmgelerin Toplumsal İşlevi (2002) kitabında "İmgeler maden cevheri gibi kazılıp çıkarılan şeyler değil, belli bir sosyo-kültürel ortam içerisinde belli bir işlev görmesi için inşa edilen şeylerdir." derken imgelerin, gösterilen şeyler değil bunların temsili, yani 'yeniden sunumu' olduğunu belirtir. Yörenin farklı kültürel zenginliklerinin ortaya çıkarılması ve turizm piyasasındaki hacminin artırılmasında yeterli düzeyde olmasa da çömlekçilik geleneğine dayalı ürünlerin önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Bu noktada son yüzyılda teknolojinin hızla gelişmesiyle önce fotoğraf makinesinin, ardından sinema ve televizyon gibi hareketli görüntüleri saptayan araçların icadıyla, dünya görsel-işitsel bir dilin kendine özgü kurallarıyla açıklanabilecek, hızla akıp giden bir sürecin içine girmiş ve imgeler hiç olmadığı kadar önem kazanmıştır (Parsa, 2007: s.14).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Avanos'ta çömlekçiliğin turizm odaklı devam ettiğini göz önünde bulundurarak görsel kültür elemanlarının doğru kullanılmasıyla küreselleşme karşısında Avanos çömlekçiliğine bir imge olarak, rekabet alanı açılabilir. Kültürel imge olarak, Avanos çömlekçiliğinin yaratımı ve sunumu yapıldığında; yörenin imajına önemli katkıları olacak, ürünlere talep artacak, turizmde çekicilik sağlanabilecektir. Bu durum yalnızca ekonomik getiri sağlamakla kalmayıp, sanat faaliyetlerinde artışa ve kent kimliğinin oluşmasına da

önemli katkıları olacaktır. Kültürün ekonomik boyutlarının ele alınması, değerini azaltmamakta aksine etki alanlarını artırmakta ve kültürel bellekte imgeler yolu ile iz bırakarak sürdürülebilir hale getirmektedir. Burada önemli olan husus bütünlükçü bir yaklaşım izleyebilmektir. Zira kültürü, bir imge olarak sunup ekonomik boyutlarını ön plana çıkarırken 'sürdürülebilirlik' konusunu da birlikte ele almak, gerekli koruma tedbirlerini almak, gelecek nesillere aktarılmasında kalıcı çözümler üretmek gerekir. Örneğin, Anadolu'da kaybolan ya da kaybolmaya yüz tutan mesleklerle olan ilgiyi artırmak, bu meslekleri yeniden canlandırmak amacıyla 2012 yılında "Bir Usta Bin Usta Projesi" kapsamında, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Avanos Meslek Yüksekokulu, Avanos Yükseköğrenimi Geliştirme Derneği ve Anadolu Sigorta yetkililerinin Avanos Meslek Yüksekokulu Seramik, Cam ve Çinicilik Programı bünyesindeki seramik atölyelerinde 20 kursiyerin katılımı ve Avanos çömlek ustası Abdullah Erhan Özer'in öğreticiliğinde çömlek yapım kursu açmaları geleneğin devamlılığı için önemli bir adımdı. Bu ve bunun gibi projelerle usta-çırak ilişkisi tekrar tesis edilmelidir.

Yerel yönetimler, vakıflar, dernekler, meslek odaları ve kültür bilimcilerin desteği ile işgücü, üretim, dağıtım, sergileme, satış ve yatırım verileri toplanmalı kültürel ar-ge çalışmaları kapsamında değerlendirilmelidir. Avanos'ta 1923 yılından itibaren çömlekçilikle alakalı pek çok esnaf örgütlenmesi olmuştur. Halen varlığını sürdüren dernekler mevcuttur. Avanos çömlekçi esnafı ve bu alanla ilgilenen sanatçılar tek bir çatı altında toplanmalı, ürünlerin kullanımı, sunumu ve pazarlanması aşamasında bilgi ve tecrübe akışı sağlanmalıdır. Avanos çömlekçiliğinin kültürel bir imge olarak vurgulanmasının akabinde yaşanmasını öngördüğümüz sosyo-ekonomik ivme, paydaşlar açısından itici güç olmalıdır.

UNESCO tarafından, somut olmayan kültürel miras unsurlarının, yüksek bir tarihsel, sanatsal ve kültürel değer dâhilinde; icra edilmesi, canlandırılması veya yeniden yaratılması konusunda gerekli bilgi ve becerilerin korunması amacıyla oluşturulan Yaşayan İnsan Hazinele sistemine kayıt olabilmek için gerekli kriterleri taşıyan ustaların varlığı araştırılıp, gerekli başvurular yapılmalıdır.

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda ve üniversitelerde kültürel etkinlik kapsamında gençlere ders dışı toplumsal ve kültürel gelişmelerine katkı sağlamak amacıyla kademeli olarak zorunlu hale getirilen müze gezisi uygulaması fırsata çevrilmeli, Avanos'ta hali hazırda hizmet veren ve yöre kültürünün tanıtılmasında önemli rol oynayan Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi başta olmak üzere müzelerle işbirliği yapılmalı (atölye/etkinlik mekanı olarak müzeler kullanılabilir böylece bu atölye/etkinliklere müze ziyaretçilerinin de katılımı sağlanabilir), farklı yaş gruplarına daha kolay erişim sağlanmalıdır.

İmge araştırmalarında şu ana kadar önemli ilerlemeler gösteren ABD, Fransa gibi ülkelerin bu alandaki çalışmaları incelenmeli ve bir yol haritası belirlenmelidir. Ulusal ve uluslararası çeşitli örgüt ve

kurumlardan yenilikçi ve yaratıcı ortamların sunulması için projeler hazırlanmalıdır. Üniversitelerin ilgili bölümleri ile iş birliği içinde kültürel imgeye dayalı marka oluşturma, yaratım ve aktarım konusunda çalışmalar yapılmalıdır.

Tanıtım, reklam ve pazarlama aşamasında toprak ürünlerin plastiğe nazaran daha sağlıklı olduğu, toprak ürünlerin doğaya zarar vermediği vurgusu yapılarak, günümüzde her kesimden insanın desteklediği çevrecilik akımının desteği alınmalıdır.

Çömlekçilik ürünlerinin kitlelerle buluşmasını sağlayabilecek, fuar, festival, panayır gibi etkinlikler organize edilmeli ve bu etkinliklerin devamlılığı için gerekli mercilerle (yerel yönetimler, üniversiteler, vakıflar, dernekler, meslek odaları) iş birliği yapılmalıdır.

Son dönemde Türk dizilerine ilginin artması ve pek çok dizinin yörede çekilmesi göz önüne alınarak, bu durum fırsata çevrilmeli, basılı ve görsel yayınlarla (gezi yazıları, sinema vb.) kültürel bir imge olarak Avanos çömlekçiliğinin kültürel belleğe yerleşmesi sağlanmalıdır. Bu alanda varlık gösteren gerek ulusal gerekse uluslararası kişi ve kurumlar araştırılıp var ise ürün ve deneyimlerin paylaşılması hususunda platformlar oluşturulmalıdır. Etkin bir iletişim stratejisi oluşturmak isteniyorsa teknolojinin yaratmış olduğu farklı iletişim ortamlarından faydalanılmalıdır. Bireylerin ve örgütlerin kendilerini ifade ettikleri bir iletişim aracı halini alan sosyal medya üzerinden yürütülecek çalışmalarla görünürlük sağlanmalıdır. Bu sayede kitlelere ulaşmak daha kolay ve hızlı olacaktır.

Bu yüzyılda ülkelerden ziyade kentlerin ön plana çıktığını görmekteyiz. Kültürel ve ticari alışveriş amacıyla oluşturulan kardeş şehir uygulamaları etkili şekilde kullanılmalı, Avanos Belediyesi'nin kardeş şehirleri arasında bulunan Bulgaristan'dan Madan, Fransa'dan Nuit Saint Georges, Finlandiya'dan Kaustinen, Macaristan'dan Szentendre, ABD'den Esponola ile ilişkiler geliştirilmeli ve turist akışı sağlanmalıdır. Çömlekçilik, sosyo-ekonomik ve iş gücü anlamında yörenin en önemli alanlarından birisidir. Tarihsel, kültürel ve çevresel etkenlerden beslenen bu geleneğin, imgeleştirmek yoluyla tanıtım ve pazarlama eylemlerinin bütününde temel amacımız; geleneği sürdürülebilir kılmak, alt amacımız ise ulusal ve uluslararası ölçekte görünürlük sağlamak ve ekonomik kalkınmaya hız vermektir

KAYNAKÇA

- Barnard M (2002). Sanat, Tasarım ve Görsel Kültür. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Berkmen H (2015). Avanos Kültür Varlıkları Çalışması, Kapadokya Bölgesinde Suyun İzi. *Megaron Dergisi*, 10(4), 605.
- Bilgili A E (2010). Kültürel Konum ve Kültür Endüstrisi İlişkisi Bağlamında İstanbul. *Çerçeve Dergisi*, 18(54), 45.
- İşıldak S (2008). Yaratmada İlk Adım: İmge ve İmgelem. *EFMED Dergisi*, 2(1), 65.
- İşçen, Y (2010). Avanos'ta Çömlekçilik. *Peribacası Kapadokya Kültür ve Tanıtım Dergisi*, 2(9), 21.
- Keskinbora, K (2010). Kültür Ekonomisi İçin Bir Model: Dünden Bugüne Mardin. *Çerçeve Dergisi*, 18(54), 40-41.
- Leppert, R (2002). Sanatta Anlamın Görüntüsü İmgelerin Toplumsal İşlevi. Çeviren: İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Özdemir, N (2012). Kültür Ekonomisi ve Yönetimi, Ankara: Hacettepe Yayıncılık.
- Parsa, A F (2007). İmgenin Gücü ve Görsel Kültürün Yükselişi. *Fotografya Dergisi*, 19(1-10), 14.
- Şen, F (2017). Türkiye'de Kültür (Kreatif) Ekonomisinin Boyutları, İstanbul, Kaynak Yayınları.
- KK.1. Mustafa Yurtyapan, 1962-Avanos doğumlu, çömlekçi, lise mezunu, evli.
- KK.2. Şaban Topuz, 1972-Avanos doğumlu, çömlekçi, yükseköğretim mezunu, evli.

İnternet Kaynakları

URL-1
<https://sozluk.gov.tr/>
[Erişim Tarihi: 20.09.2020].

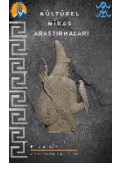
URL-2
<http://www.avanos.gov.tr/>
[Erişim Tarihi: 15.05.2020].

URL-3
<https://sozluk.gov.tr/>
[Erişim Tarihi: 20.05.2020].

© Author(s) 2020.

This work is distributed under <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

Halk Hekimliğinden Yapay Zekâ Hekimliğine: Tıpta Halk Hekimliğinin Yeniden Kurgulanması Üzerine Bir Değerlendirme

Recep KOÇAK*¹

¹Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi

Anahtar Kelimeler

Halk Hekimliği
Modern Tıp
Yapay Zekâ Hekimliği

ÖZ

Bu makalede, halk hekimliğinin yüzyıllar boyunca doğanın ampirik gözlemlenmesiyle oluşan, değişen dönüşen, işlevsel olduğu ölçüde gelecek nesillere aktarılan yapısından hareketle modern hekimlik ve yapay zekâ hekimliği karşısındaki dönüşümleri ve yeniden kurgulanması değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, geleneksel hekimliğin hasta ve hastalığı algılama felsefesi, sağaltma pratikleri ile modern ve yapay zekâ hekimliğinin hasta ve hastalığa karşı sağaltma pratikleri mukayese edilmiştir. Çalışmada sonuç olarak geleneksel hekimliğin modern hekimliğin sağaltma yöntemleriyle birçok yönden çatışma yaşadığı, yapay zekâ hekimliğiyle ise şaşırtıcı bir şekilde birçok yönden benzerlik teşkil ettiği, hastalığı sağaltmaya yönelik yaklaşım ve felsefelerinin benzer olduğu görülmüştür.

From Folk Medicine to Artificial Intelligence Medicine: an Assessment of The Recreation of Folk Medicine in Medicine

Keywords

Folk Medicine,
Modern Medicine
AI Medicine

ABSTRACT

In this article, the transformation and reconstruction of folk medicine against modern medicine and artificial intelligence medicine is evaluated based on the structure of folk medicine formed by empirical observation of nature over the centuries, changing, transforming, transferred to future generations to the extent that it is functional. In this context, the philosophy of patient and disease perception of traditional medicine, the practice of healing and the practice of modern and artificial intelligence medicine against patient and disease have been compared. As a result, the study found that traditional medicine conflicts in many ways with modern medicine's survival methods, while artificial intelligence medicine is surprisingly similar in many ways, and its approaches and philosophies to cure the disease are similar.

1. GİRİŞ

Başlangıçtan günümüze hekimliğin tarihine baktığımız zaman; geleneksel, modern ve yapay zekâ hekimliği olmak üzere başlıca üç halka etrafında kronolojik olarak hasta ve hastalık karşısında sağaltma pratiklerinin insan hayatına hâkim olduğu görülmektedir. Bu bağlamda insanlığın tarihiyle yaşıt olan hekimlik ve buna bağlı sağaltma pratikleri; yüzyıllar boyunca biriken, değişen, dönüşen işlevsel olduğu ölçüde nesilden nesile aktarılan, tam anlamıyla insanın daha uzun ömürlü olmasını amaçlayan, dinamik içerikler kompozisyonudur (Özdemir, 2017). Dolayısıyla, hastalığın tanı, tedavi veya önlenmesinde dinamik içerikler kompozisyonu olan hekimliğin ve buna bağlı sağaltma pratiklerinin kendilerine özgü bir öğretileri, sağaltma sistemleri ve felsefeleri bulunmaktadır.

Yüzyıllar boyunca doğanın ampirik gözlemlenmesiyle oluşan, değişen, işlevsel olduğu ölçüde gelecek nesillere aktarılan, yeniden yorumlanan geleneksel hekimliğin; 19.yy'da Sanayi inkılabıyla birlikte makine teknolojilerinin sağaltma pratiklerine dahil olmasıyla başlayan modern hekimlikten ve makine öğrenmesine dayalı yapay zekâ hekimliğinden; farklılıkları olduğu gibi benzerlikleri de bulunmaktadır. Dahası geleneksel hekimliğin; modern ve yapay zekâ hekimliğinden salt farklılık ve benzerliklerin ötesinde karşılıklı etkileşimlere dayanan pratik, esnek ve dinamik bir yapısı bulunmaktadır.

Bu bağlamda; bu çalışmada modern ve yapay zekâ hekimliği bağlamında; geleneksel hekimliğin, pratik, esnek ve dinamik yapısından hareketle yeniden kurgulanması tartışılacaktır. Bir başka ifadeyle halk hekimliğinin geleneksel bilgi ve deneyim belleğinin teknolojik gelişmelerle birlikte durumu, geçmişin işlevsel olduğu ölçüde değerli olduğu (Özdemir, 2017: 208) paradigmasından hareketle modern tıp ve yapay zekâ hekimliği içerisinde halk hekimliğinin yeniden kurgulanması irdelenecektir.

1. Halk Hekimliğinin Özellikleri, Yaklaşımları ve Sağaltma Pratikleri

Halk hekimliği veya geleneksel tıp; sağlık ve hastalığa ilişkin bilgi ve uygulamaların kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla oluşan, her aktarımıyla birlikte yeniden üretilen (Kaplan, 2011: 151) insanlık tarihiyle yaşıt, geleneksel bilgi ve tecrübeler bütünüdür. Bir başka ifadeyle halk hekimliği veya geleneksel tıp; psikik bir varlık olarak insanoğlunun hastalıklar karşısında; dinsel, büyüsel sağaltma pratiklerinin yanında, tabiatı ve tabiat olaylarını gözlem ve keşiflerinin bir çıktısı olarak yüzyıllar boyunca uygulanıp aktarılan bilgi, birikim ve tecrübeler toplamıdır.

Bu bakımdan bilgi, birikim ve tecrübeler toplamı olan halk hekimliği; nesilden nesile aktarılan geleneksel bilgilerin, kendi doğasında geleneksel bilgi belleğinde muhafaza edildiği, hastalık önleme ve sağaltma pratikleridir. Aktarılan bu bilgilerin işlevsel olmasının yanında dinamik bir yapıları da bulunmaktadır (Özdemir, 2018). Nesilden nesile aktarılan sağaltma pratikleri, geleneğin yeni buluşlarıyla birlikte

zenginleşerek dinamik ve işlevsel yapısını son derece diri tutmuştur. Dolayısıyla halk hekimliği; doğanın tıpkı kendini yenilemesi gibi yüzyıllar boyunca kendini yenileyerek kimi zaman inançlarla örülü dinamik ve işlevsel yapısını koruyan, kollayan, üreten ve aktaran holistik algılamalar bütünüdür.

Bu holistik yapının sağaltma yaklaşımlarına, özelliklerine, hasta ve hastalığı ele alış biçimine baktığımız zaman; geleneksel toplumlarda, insanların yaşadığı coğrafi şartlara, inanç kabullerine ve doğayı algılama biçimlerine göre kültürün bir parçası olarak ortaya çıkan halk hekimliğinde; hastalığın tedavi edilme sürecinde, tamamen tıbbi usullerle tedavi edilen hastalıklar, yarı tıbbi bir şekilde otlar ve köklerle yapılan sağaltmalar, hem tıbbi hem de büyüsel bir şekilde tedavi edilen hastalıklar olmak üzere dört yöntem uygulandığı değerlendirilmektedir (İrgil, 2014: 8).

Halk hekimliğinin Dünya genelinde en eski hastalık sağaltıcıları olarak kabul edilen şamanlar-kamlar; bir tür trans halinde ruhlarla bağlantıya geçerek hastalığın tedavi edilme sürecinde önemli bir rol oynamışlardır (Şener, 2003: 38). Bu bağlamda hastalık durumunu kötü ruhların insan vücuduna zarar vermesi ve ruhun bedenden kaçması olarak algılayan şamanın olarak algılayan şamanın (Öger; Gönel, 2011) tedavi yönteminin geniş ve çeşitli olması onun bir tabip kadar yöntem kullandığını göstermektedir. Tedavi sürecinde kullandığı otlarla, köklerle, özel çaylarla, yaraya konulan lapalarla, merhemlerle beraber masajlardan, ter banyolarından da yararlanan şaman; bütün bunlar yeterli olmadığı durumlarda başta 'emme' olmak üzere farklı yöntemler de kullanmıştır. Bununla birlikte emme yönteminin en eski sağaltma pratiği olduğu bilinmektedir. Emmeye dayalı sağaltma pratiğinden sonra hastanın sağalıp sağalmadığını kontrol etmek için şaman, elini hastanın vücuduna dokunmadan gezdirir. Eğer hastanın vücudundan titreşim ve ısı yayılmazsa, kötü ruhların bedenden çıkarıldığına yorumlanır. Titreşim ve ısı ile vücudun hasta olduğunu bilmek şamanlara mahsus bir tedavi sistemidir (Bayat, 2006: 253).

Titreşim ve ısı yoluyla vücudun hasta olup olmadığının kontrol edilmesi; geleneksel hekimliğin en önemli özelliği olan hastanın bütüncül olarak kabul edilmesinin bir sonucudur. Ruh-beden birlikteliği, dolayısıyla bedensel bir rahatsızlığın aynı zamanda ruhsal kökenli olduğunun düşünülmesi; inançlara bağlı sağaltma yönteminin doğmasına neden olmuştur. Hastayı bütüncül olarak kabul eden şamanlar; hastalığın oluşum sürecinde doğa olaylarını gözlemleyerek güneşin doğuşu, batışı, yağmur, fırtına ve kuraklığın sadece dış dünyada değil aynı zamanda bedenin içinde de meydana geldiğini düşünmüşlerdir (Mansur, 2016: 285).

Bilinen en eski yöntemlerden biri de ateşle tedavi yöntemidir. Hastalık yerlerinin yakılması ile ağrıların ortadan kaldırılması ve iyileştirilmesi amaçlanmaktadır. Yakılan yerlere iğne batırmakla da tedavi etmek mümkündür. Ayrıca şamanların tedavi yöntemine göre insan vücudu onun ellerinde ve kulaklarında yazılır. Beden parmakları veya parmaklar bedeni örnek olarak

yaratılmıştır. Parmakların her biri iç organlardan birini veya birkaçını temsil eder. Baş parmak; beyin ve boğaz faaliyetinden sorumludur. Küçük parmak, elden, orta ve büyük parmak ayaklardan, elin ortası bağırsaklardan, baş parmağın temeli akciğer ve kalpten sorumludur. Bunun gibi elin içi diğer iç organları temsil ettiği için organların ağrması durumunda elin içindeki veya parmaklardaki uygun yerlere iğne batırmakla ağrılar ortadan kaldırılmaktadır (Bayat, 2006: 252-263).

Halk tıbbının kapsamı ve içeriği, en geniş anlamda teorik temelleri, bitkisel ve mineral terapileri, yiyecekleri ve ritüelleri içermektedir (Arseculeratne, 2002: 4). Coğrafi keşiflerle birlikte Avrupalılar birçok yeni bitkiyle tanışmışlardır. Bugün kullanılan çoğu ilacın teşekkülü geleneksel tıp uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Günümüzde hâlâ yeni ilaçların keşfi amacıyla geleneksel tıpta kullanılan bitkiler araştırılmaya devam etmektedir. Hayvanların davranışlarını gözlemleyerek tedavide kullanılabilecek yeni bitkiler keşfedilmektedir. Söz gelimi, Peru ormanlarındaki vahşi hayvanların hastalandıklarında ateş ağacının kabuklarını pençeleriyle koparıp yediklerinden hareketle ateşli hastalıkların tedavisinde ilaçlar yapılmıştır (Mat, 2010). Bu bağlamda geleneksel hekimlik; birikim, deneyim ve yeniden yorumlanma odaklıdır. Geleneksel hekimliğin; inançlarla örülü, hastaya bütüncül yaklaşan ve kişiye özel tedavi yöntemleri kullanan, hastalıklarla barışık ve kesin sonuç alabilmek için birçok sağaltma pratiği geliştirilen, sağaltma sırasında birden fazla yöntem kullanılan bir yapısı bulunmaktadır.

2. Tıpta Modern Hekimlik Dönemi ve Geleneksel Hekimlik

Modern Tıp, 19.yy'ın başında hekimlerin klinik deneyi mümkün kılan, teknolojik gelişmelerle birlikte hasta ve hastalık kavramları üzerine yoğunlaşmaları üzerine ortaya çıkmıştır. I. Sanayi inkılabıyla birlikte, modern tıbbın doğuş şartları düşünüldüğünde, makine teknolojilerindeki gelişmeler, modern tıbbın yaklaşımlarını belirlemede öncü rol oynamıştır. Tıbbi deney imkânına makine teknolojileriyle birlikte kavuşan modern veya Batı tıbbının (Foucault, 2002: 17-32) kullandığı ölçütler, yaklaşım ve sağaltma teknikleri, hastaya ve hastalığa bakış açısı, beslendiği kaynaklar, çatışma unsurları, çözümlene teknikleri, sonuç ve önerileri bağlamında geleneksel hekimlikle mukayese edildiğinde; mukayesenin sonuçları bağlamında oldukça girift, karmaşık, senkronik ve diyakronik yapı ve çözümlenmelerin, benzerlik ve farklılıkların olduğu görülmektedir. Her şeyden önce Sanayi İnkılabına kadar terminoloji bağlamında 'Hekimlik' çatısı altında toplanan bütün bu sağaltma ve pratikler; makine teknolojilerinin hekimlik alanında kullanılmasıyla birlikte bir yol ayrımına tabi tutularak 'Geleneksel ve Modern' olmak üzere yeniden düzenlenmiş ve tıbbi literatürde yer almıştır.

I.Sanayi İnkılabı öncesi doğayla çatışan geleneksel tıp; sanayi inkılabından sonra modern tıpla çatışmıştır. Doğanın kendini kolaylıkla sunmaması, hangi bitkilerin hangi hastalıklara iyi geldiğinin uzun uğraşlar sonucu elde edilmesi, geleneksel hekimliğin doğayla çatıştığını

göstermesi açısından bu perspektifle yorumlanabilmektedir. Öte yandan 18.yy'ın sonlarından itibaren makine teknolojilerinin sağlık alanında kullanılmasıyla birlikte modern tıpla çatışan geleneksel tıp; bu çatışma sonucunda hem modern tıbbi beslemiş, hem modern tıptan beslenmiş hem de kimi unsurlarını, inançlarla örülü sağaltma pratikleri gibi yaklaşımlarını modernite karşısında feda ederek günümüzde de insan hayatına egemen olmaya devam etmiştir.

Bu bağlamda geleneksel bilginin değişim ve süreklilik, aktarım ve dinamik mantığı içerisinde; tıpkı uzay boşluğunda seyreden bir uzay aracının kapsül bırakması gibi modern tıpla birlikte halk hekimliği de inanç kapsülünü geçmişte bırakarak kimi uygulamalar ve bitkisel tedavilerle örülü yapısını geleceğe taşımıştır. Öte yandan modern hekimliğin hastalık sağaltmada tavsiye ettiği veya zorunlu koştuğu hemen hemen bütün ilaçlar, orijininde geleneksel bilgi ve deneyimlerin doğayla çatışması sonucu elde edilip halk hekimliği literatürüne aktardığı bitki özlerinin laboratuvar ortamında yeniden düzenlenmesi sonucu oluşmuştur. Dolayısıyla makine teknolojisini bir kenara bırakırsak modern tıba el veren geleneksel hekimliktir. Öte yandan modern farmakoloji literatüründe yer alan apranax, parol, gripin, vermidon gibi ilaçlar bugün artık gelenekleşerek geleneksel hekimliğinin sınırlarında kabul edilmektedir. Dolayısıyla burada oldukça karmaşık, çift yönlü, girift bir yapıdan söz edilmektedir. Adeta bir bumerang gibi geleneğin özünden çıkan bilgi ve tecrübeler, modern tıbbi beslemiş; modern tıbbın makine teknolojileriyle birlikte laboratuvar ortamında elde ettiği ilaçlar ise zamanla gelenekleşerek yine geleneğin özüne dönmüştür.

Modern ve geleneksel hekimliğin karşılaştırması bağlamında bir başka husus; günümüzde modern hekimliğin makine teknolojileriyle birlikte birçok imkânının olmasına rağmen kimi durumlarda özellikle kanser gibi hastalıkların tedavisinde yetersiz ve etkisiz kalmasından kaynaklanan problemlerdir. Kanser gibi hastalıkların sağaltımında yetersiz ve etkisiz kalan modern tıp karşısında insanlar; geleneksel halk hekimliği uygulamalarına yönelmişlerdir. Modern tıbbın 'alternatif tıp' olarak nitelendirdiği geleneğin sağaltma pratikleri, günümüzde oldukça popüler bir hale bürünmesinde modern tıbbın hasta ve hastalığa karşı yaklaşımları, kimi durumlarda yetersiz ve etkisiz kalması gibi problemler sayılabilmektedir.

Diğer yandan modern hekimliğin; hastaya ve hastalık durumuna karşı yaklaşım pratikleri, insanları alternatif tıba yönelten başka bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern hekimlik anlayışına göre hasta değil, hastalık kavramı ön plandadır. Hastadan alınan dönütlere göre genel hastalık sağaltma ilaçlarından yazılmaktadır. Dolayısıyla hastaya verilen reçete aynı hastalığa sahip kişilere de yazılmaktadır. Bir başka husus, modern tıp; halk hekimliğinin aksine hastayı bir bütün olarak algılamamaktadır. Halk hekimliğinde; hastanın hekimle diyalogunu kendine özgü bir dilbilgisi ve tarzla başlatılan 'neyiniz var?' sorusunun yerine modern tıpta 'nereniz ağrıyor' sorusunu ortaya koyan değişim hekim ile hasta arasındaki dolayısıyla tıbbi müdahalenin tüm düzeylerindeki yeniden

düzenlemeyi göstermesi açısından örnek teşkil etmektedir (Foucault, 2002: 17-32).

Geleneksel tıp yaklaşımlarının hastalık sürecini art ve eş zamanlı olarak ele alması, sağaltma pratiklerinin oldukça işlevsel olması yönüyle son yıllarda alternatif tıp yöntemlerine karşı bir eğilim söz konusudur. Bununla birlikte modern tıbbın kimyevi ilaçları, insanları doğal ilaçlara ve doğal yöntemlere yönelmesinde bir başka unsur olduğu düşünülmektedir. Modern tıbbın yükseldiği dönemde ötelenen kocakarı ilaçları bugün geleneksel, tamamlayıcı veya alternatif tıbbın temel bilgi kaynaklarına dönüşmüştür (Özdemir, 2018: 6). Ülkemizde, 27 Ekim 2014'te yayınlanan yönetmelikte; akupunktur, apiterapi, fitoterapi, hipnoz, sülük uygulaması, homeopati, karyopraktik, hacamat, larva uygulaması, mezoterapi, osteopati, ozon tedavi, refleksoloji, müzik terapi, proloterapi alternatif tıp sağaltma tekniği olarak tanımlanmıştır (<https://www.mevzuat.gov.tr>) . Günümüzde alternatif tıp altında parpilama (vücuttan kan akıtma yoluyla tedavi) hacamat, sülük tedavisi, akupunktur ve refleksoloji gibi pek çok geleneksel uygulama insanlar tarafından tercih edilmektedir (İrgil, 2014: 13).

Dünyada ise özellikle Uzakdoğu geleneksel tıp yaklaşımları oldukça popüler bir biçimde tercih edilmektedir. Özellikle Ayurveda'nın insanı doku, organ, akciğer gibi tek yönlü değil, tüm organlarıyla ve dokularıyla fiziksel bedeniyle, ruhsal yapısıyla, bilinç düzeyiyle hatta yaşadığı ortamla ve makrokozmosla bir bütün olarak ele alan, her organ, doku ve sistemin kendine özgü titreşimleri olduğundan hareketle titreşim ve ısı yöntemiyle vücudun kontrol edilmesine dayanan öğretisi (Saraç, 2004: 22- 66), bugün birçok insan tarafından tercih edilmektedir. Bugün Sri Lanka gibi ülkelerde alternatif tıp okulları açılmaktadır. Modern tıbbın çözüm bulamadı hastalık durumu karşısında, hastalarını alternatif tıba yönlendirip alternatif tıbbı tavsiye etmektedirler. Bugün gelinen son noktada yaygın kabul edilen görüş; modern tıbbın başarısız olduğu yerlerde alternatif tıbbın başka bir ifadeyle geleneksel hekimliğin tavsiyesi hususundadır. Dolayısıyla gelenek, teknolojik değişmelerle birlikte değişen dönüşen geleneksel dinamik yapının işlevsel olduğu ölçüde geleceğe aktarıldığı ve değerli olduğu (Özdemir, 2017: 207-208) paradigmasını doğrulamaktadır.

3. Tıpta Yapay Zekâ Hekimliği Dönemi ve Geleneksel Hekimlik

Su ve buhar gücünün makine tezgahlarında kullanılmasıyla başlayan teknoloji devrimi; 20.yy'ın hemen başında elektrik enerjinin üretimde kullanılmasıyla ikinci pragmatik sıçramasını gerçekleştirmiş; 20.yy'ın ikinci yarısında elektronik ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte farklı bir boyuta evrilmiş; 21.yy'ın ilk çeyreğine doğru ise yeni nesil birbirleriyle iletişim kurabilen karmaşık sistemleri yönetebilen yapay zeka teknolojileriyle birlikte saptanamaz boyutlara ulaşmıştır (Kılıç; Alkan, 2018).

Çoğu kez AI (Artificial Intelligence) olarak da anılan yapay zeka; insanın müdahalesini veya kontrolünü gerektiren çok çeşitli ve karmaşık görevleri, insan

yeteneğinin ötesinde bir hız ve güvenilirlikle yerine getirebilen robotikler; bir meslek grubunun tüm bilgi ve deneyimlerini bir bilgisayar paketi halinde kodlamayı amaçlayan uzman sistemler; insan beyninin davranışlarını elektronik bir cihaz vasıtasıyla taklit etmeye çalışan ve bunları sezgi yoluyla çözümlemeyi amaçlayan 'Us' üzerine eğilmektedir (Penrose, 1999: 11-12). Bu bağlamda yapay zekâ; insan beyninin sinir ağlarını taklit eden bilgisayar programları sayesinde beden sağlığını çözümleyen bir sistem olduğu ifade edilebilmektedir. Birçok farklı disiplinlerde kullanılan yapay zekâ yaklaşımlarının birisi de tıp alanında kullanılan yapay zekâ programlarıdır. Tıp alanında; uzman sistemler, bulanık mantık, yapay sinir ağları ve genetik algoritmalar kullanılmaktadır.

Son yıllarda tıpta kullanılmaya başlanan yapay zekâ sistemleri; bir uzman veya kişilerin yapabildiği tasarım, planlama, teşhis etme, yorumlama, özetleme, genelleme, kontrol etme ve tavsiyelerde bulunma gibi işlemleri tek başına yapabilmektedir. Tıp alanındaki uzman sistemlerin yakın zamanda klinik teşhis işlemlerini gerçekleştirebilecek ve tedavi önerilerinde bulunabileceği öngörülmektedir. Bu bağlamda yapay zekâyla birlikte hastaya gönderilen sinyaller sayesinde hastanın; semptomları ve işaretleri, en çok acı veren bölge, yaşı cinsiyeti ve hastanın tıbbi öyküsü tespit edilebilmektedir (Demirhan vd, 2010: 32-39)

Yakın gelecekte uzman doktorlardan ilkyardım görevlilerine kadar yapay zekanın aktif olacağı varsayılmaktadır. Yapay zekanın teşhis ve tedavi sürecinde hızlı ve doğru karar verebilmesi bununla birlikte derin öğrenme algoritmaları sayesinde teşhis konusunda son derece büyük ilerlemeler kaydetmiş olacağı öngörüsü; hastalıkların doğru bir şekilde tespit edilmesi için yıllarca tıp eğitimi almalarına rağmen çoğu zaman yetersiz kalan doktorların mesleğini elinden alacak gibi gözükmektedir. Bu bağlamda yapay zekâ hekimliğinin gelişebilmesi için doktorların incelediği bütün teşhis bilgilerinin dijital ortama aktarılması gerekmektedir. Bugün yapay zekâ yüklenen veriler sayesinde; bilgisayarlı tomografi taramalarını analiz ederek akciğer kanseri ve felç teşhisinde, elektrokardiyogramları analiz ederek ani kalp krizi riskini belirlenmesi, deri görüntülerinin analiz edilerek lezyonların sınıflandırılmasında, göz görüntülerinin analiz edilerek diyabetin saptanmasında yapay zekâ hekimliğinden yararlanılmaya başlandığı ifade edilmektedir. Yapay zekâ hekimliği aynı zamanda, insanların fiziki durumlarının yanı sıra ruhsal durumları hakkında da dijital verileri, etkileşimleri, ses tonlarını, yüz ifadelerini analiz ederek psikolojik sorunların teşhisinde yakın gelecekte etkin olacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte farklı hastaların ilaçlara ve tedavilere farklı tepkiler vermelerinden dolayı yapay zekâ hekimliği kişiye özel tedavi, terapi ve ilaçlar önerebileceği varsayılmaktadır (<https://www.healthcareitnews.com>).

Modern tıpta birlikte hasta ve hastalığı kabul etme bakımından tek tip tedavi yöntemi uygulanırken yapay zekâ hekimliğiyle birlikte tıpkı geleneksel hekimlikte olduğu gibi hasta özel ve biricik kabul edilmektedir. Bununla birlikte modern hekimlikle

birlikte ötelenen halk hekimliğinin şaşırtıcı bir biçimde yapay zekâ hekimliğiyle benzerlik teşkil ettiği görülmektedir. Her şeyden önce yapay zekâ hekimliği ve halk hekimliği hastalık oluşmadan önleyici bir işleve sahiptir. Her iki uygulamanın da hastaya yaklaşımı bütüncüdür. Her ikisi de doğadan beslenir. Halk hekimliği, doğadaki doğrudan gözlemleri sonucu sağaltma pratiklerini zenginleştirirken; yapay zekâ hekimliği ise doğadaki algoritmaların hesaplanmalarından yararlanmaktadır. Her ikisi de sezgiseldir. Geleneksel hekimliğin kimi uygulamalarında vücudun titreşimleri sezgisel ölçülür, yapay zekâ hekimliği de hastalığı tespit ederken yüklenen verilerden hareketle bulanık mantık algoritmalarına bağlı sezgisel karar verir. Geleneksel hekimlik, yüzyıllar boyunca doğanın gözlemlenmesi sonucu elde edilen deneyimler toplamıdır. Dolayısıyla geleneksel hekimliğin deneyimleri ampirik verilerden oluşmaktadır. Yapay zekâ hekimliği sağlık alanında uygulanan bütün girdi ve çıktıları veri madenciliği bağlamında bünyesinde toplar ve deneyim esaslı çalışır.

Başka bir bağlamda geleneksel hekimliğin durumu, giyilebilir teknolojiyle birlikte yakın bir gelecekte tamamen geleneksel hekimliğin yaşam öğretilerine dayalı çalışan söz gelimi Ayurveda gibi programların, taşınabilir teknolojiden hareketle bir kol saati hüviyetinde insanın sağlığını anbean takip eden bir tür uyarıcı veya önleyici mahiyetinde geleneksel tıp sisteminin icat edileceği, şimdi değilse bile yakın gelecekte insan hayatının tam merkezinde olacağı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla geleneksel hekimliğin; hasta ve hastalığa bütüncül yaklaşabilen öğretisi, hastayı biricik ve özel kabul etmesi, sağaltma pratiklerinin çeşitlilik göstermesi, modern tıbbı nazaran daha esnek olması, hepsinden de öte işlevsel olması hususunda yapay zekâ hekimliğiyle birlikte tıpkı modern hekimlik döneminde olduğu gibi yapay zekâ hekimliğinde de yeniden kurgulanarak kendine bir yer açacağı düşünülmektedir.

Öte yandan genelinde yapay zekâ teknolojilerinin özelinde yapay zekâ hekimliğinin makine öğrenimine dayalı olması, başka bir ifadeyle psikik bir varlık olmaması; yapay zekâ ve türevlerinin en büyük zaafı olarak görülmektedir. Hayal edemeyen bir robotun statik kalacağı da aşikâr gözükmemektedir. Bu bağlamda veri madenciliğine, veri yığınına dayanan yapay zekâ hekimliğinin geleceği; onu üreten geliştiren, düşünen, hayal eden insanoğlunun zihin dünyasında şekillenecektir.

2. SONUÇ

Başlangıçtan günümüze hekimliğin tarihine baktığımız zaman, geleneksel, modern ve yapay zekâ hekimliği olmak üzere üç halka etrafında kronolojik olarak sağaltma pratiklerinin insan hayatında hakim olduğu görülmektedir. Makalede, I.Sanayi inkiلابından sonra makine teknolojilerinin insan hayatına egemen olmasına bağlı olarak geleneksel tıbbın teknolojik değişimler bağlamında seyri izlenmiştir. Bu bağlamda; geleneksel hekimliğin nesilden nesile aktarılan doğadaki ampirik gözlemlerinin uygulamaya dökülmesi sonucu işlevsel olduğu ölçüde aktarılan çoğu zaman inançlarla

örülü yapısı; modern hekimlikle birlikte etki-etkilenme bağlamında birtakım değişim ve dönüşümlere tabi tutulduğu görülmüştür. Her şeyden önce halk hekimliğinin modern hekimlikle birlikte hem 'gösteren' hem 'gösterilen' unsuru değişerek 'Alternatif tıp' adı altında modern literatürde bir yer bulduğu değerlendirilmiştir. Halk hekimliğinde, hasta ve hastalık kavramları bir bütün olarak kabul edilirken modern hekimliğin dar manada uzmanlaşmaya dayalı ayrıştırıcı paradigması sonucunda hasta ve hastalık kavramları parça perspektifiyle ele alındığı yorumlanmıştır.

Diğer yandan yapay zekâ hekimliği ile geleneksel hekimliğin kimi özelliklerinin benzerlik teşkil ettiği ortaya konulmuştur. Bu bağlamda yapay zekâ hekimliği tıpkı geleneksel hekimlikte olduğu gibi hasta ve hastalık süreçlerini bütüncül bir bakış açısıyla tahlil ettiği ve geleneksel hekimliğin yüzyıllar boyunca deneyimler sonucu biriken belleğinin benzeri yapay zekâ hekimliğinde 'veri madenciliği'ne dayanan belleğiyle büyük oranda örtüştüğü, geleneksel hekimliğin dokunmaya dayalı sezgisel sağaltma pratiğiyle yapay zekâ hekimliğinin derin öğrenmeye dayalı sezgisel sağaltma pratiğiyle benzerlik teşkil ettiği değerlendirilmiştir. Bu bağlamda yakın gelecekte geleneksel hekimliğin hastayı bütüncül kabul eden öğretisi ve felsefesiyle çalışan giyilebilir teknolojilerin icat edileceği bir zaman diliminde geleneksel hekimlik ve yapay zekâ hekimliğinin somut yaşamda da bütünleşeceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arseculeratne S N (2002). Interactions between Traditional Medicine and 'Western' Medicine in Sri Lanka Social Scientist, 30 (5/6) (May - Jun), 4-17.
- Bayat F (2006). Ana hatlarıyla Türk şamanlığı. Ötüken Neşriyat AŞ, 307.
- Demirhan A, Kılıç Y A & İnan G (2010). Tıpta Yapay Zeka Uygulamaları, Yoğun Bakım Dergisi, sayı 9, 31-41.
- Foucault M (2002). Kliniğin Doğuşu (Çev. İnci Malak Uysal). Ankara: Epos.
- İrgil. C (2014). Geleneksel Türk Halk Hekimliği. Bursa Köylerinde Halk Hekimliği, Uygulama Örnekleri ve İnanışları-I. (Edit. Cengiz Bütün vd.). Somut Olmayan Kültürel Miras. Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Kaplan M (2011). Halk Tıbbının Kökenleri: Teshisten Tedaviye Din ve büyü ilişkisi. Millî Folklor, 23(91).
- Kılıç S & Alkan R M (2018). Dördüncü sanayi devrimi Endüstri 4.0. Dünya ve Türkiye değerlendirmeleri. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 29-49.
- Mansur A (2016). Şaman Gözü. İstanbul. Destek Yayınları.

Mat A (2010). Bitkiden İlaça Hepsinin Bir Öyküsü Var. İstanbul. Kültür Yayınları.

Öger A & Gönel T (2011). Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri. *Turkish Studies*, 6(4).233-248.

Özdemir N (2018). Geleneksel bilgi ve kültür ekonomisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(1), 1-28.

Penrose R (1999). Bilgisayar ve Zeka-Kralın Yeni Usu 1. Tübitak Yayınları, Kavaklıdere/Ankara.

Saraç E (2004). Ayurveda. Sağlıklı ve Uzun Yaşamın Sırları. Doğan Kitapçılık.

Şener C (2003). Şamanizm: Türkler'in İslamiyet'ten önceki dini. Etik Yayınları.

İnternet Kaynakları

URL-1

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/yonetmelik/7.5.20164-ek.pdf>.

[Erişim Tarihi: 02.11.2018].

URL-2

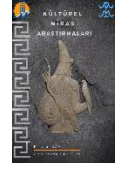
<https://www.healthcareitnews.com/>.

[Erişim Tarihi: 05.11.2018].

© Author(s) 2020.

This work is distributed under <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

Kültür Ekonomisi Bağlamında Nevşehir'de Şırahaneler

Songül Yeşil*¹

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Nevşehir, Türkiye

Anahtar Kelimeler

Nevşehir
Kültür ekonomisi
Şırahane

ÖZ

Nevşehir bölgesinde bağcılık kültürü, Anadolu binlerce yıllık birikimi olan bir geleneğin devamı niteliğindedir. Yetiştirilen üzümler sadece yaş ve kuru üzüm olarak tüketilmemekte, aynı zamanda pekmez, sirke ve şarap yapımında da kullanılmaktadır. Pekmez, sirke ve şarap için kullanılacak üzümler "şaraphane", "şaraplıhane", "şırahane" ya da "şırhane" adı verilen özel yerlerde ezilip üzüm suyu elde edilir. Çalışma konumuz olan şırahaneler aynı zamanda Nevşehir'in geleneksel mimarisi ile bütünleşmiştir. Şırahaneler, kaya evlerde, mağaralarda, kiliselerde, manastırlarda ve evlerde görülmektedir. Bölgede bunun dışında adeta günümüz evlerini andıran, mutfak, yatak odası, kiler ve çeşitli yaşam alanlarının olduğu Özkonak Yeraltı Şehri, Derinkuyu Yeraltı Şehri, Kaymaklı Yeraltı Şehri, Tatların Yeraltı Şehri mimari yapılarında şırahaneleri barındırmaktadır. Şırahaneler yeraltı şehirlerinin dışında Göreme Açık hava Müzesi'nde Yılanlı Kilise, Ürgüp İlçesi Cemil Köy'ün Doğusunda Bulunan Keşlik Manastırı'nda, Karşı Kilise (Saint Jean Kilisesi)'de ziyaretçilere tanıtılmaktadır. Günümüzde bölgedeki turizm faaliyetlerinin gelişmesiyle birlikte evler otellere dönüşmüş, şırahaneler/şaraphaneler asıl mimariden ayrılmadan, özgünlüğünü koruyarak konaklayan misafirlere doğal ortamında sergilenmekte ve misafirlere kültür turizmi bağlamında tanıtılmaktadır. Ayrıca otel odalarına tafana (mutfak), şırahane, mahzen odası vs. isimler verilerek konaklamak isteyenlerin dikkatine sunulmaktadır. Çalışmada, söz konusu yapıların tespit edilen sosyo-kültürel ve ekonomik yönleri halk bilimi ve kültür ekonomisi bağlamında ele alınıp değerlendirilmiştir.

Şırahane in Nevşehir in the Context of Cultural Economy

Keywords

Nevşehir
Cultural economy
Wineries

ABSTRACT

The viticulture culture in the Nevşehir region is the continuation of a tradition that has accumulated thousands of years in Anatolia. The grapes grown are not only consumed as fresh and raisins, but are also used in molasses, vinegar and wine making. Grapes to be used for molasses, vinegar and wine are crushed in special places called "winery", "wine house", "şırahane" or "şırhane" and grape juice is obtained. Our subject of study, şırahane, is also integrated with the traditional architecture of Nevşehir. Şırahane can be seen in rock houses, caves, churches, monasteries and houses. Apart from this, Özkonak Underground City, Derinkuyu Underground City, Kaymaklı Underground City, Tatların Underground City, which resembles today's houses, have kitchens, bedrooms, cellars and various living spaces in the region. Apart from the underground cities, Şırahane are introduced to the visitors at the Yılanlı Church in Göreme Open Air Museum, in Keşlik Monastery in the east of Cemil Village in Ürgüp district and in Karşı Church (Saint Jean Church). Nowadays, with the development of tourism activities in the region, houses have turned into hotels, grape houses/wineries are exhibited in their natural environment to the guests who stay without leaving the original architecture, and are introduced to the guests in the context of cultural tourism. In addition, hotel rooms, tafana (kitchen), şırahane, cellar room, etc. It is presented to the attention of those who want to stay by giving names. In the study, the determined socio-cultural and economic aspects of the said buildings are handled and evaluated in the context of folklore and cultural economy.

1. GİRİŞ

Nevşehir bölgesinde bağcılık, binlerce yıllık birikimi ile Anadolu'daki geleneğin bir devamı niteliğindedir. Bu bölgede üzüm yetiştiriciliği, Hititlere kadar uzanmaktadır. Daha sonra gelen uygarlıklar da üzüm yetiştiriciliğine önem vermişlerdir. Bağcılık ve üzüm yetiştiriciliği, Nevşehir bölgesinde günümüzde gerek bağlarda gerekse evlerin önünde gölgelik olarak kurulan çardaklarda devam etmektedir. Nevşehir bölgesinde üretilen bu üzümlerin önemli bir bölümü yerel tüketim ve temel besin maddesi olarak kullanılmaktadır. Yetiştirilen üzümler sadece yaş ve kuru üzüm olarak tüketilmemekte, aynı zamanda pekmez, sirke ve şarap yapımında da kullanılmaktadır. Pekmez, sirke ve şarap için kullanılacak üzümler "şaraphane", "şaraplıhane", "şirahane" ya da "şırhane" adı verilen özel yerlerde ezilerek üzüm suyu elde edilmektedir.

Şekil 1. Geleneksel Şirahane (üst, alt)

Güz vakti, bağbozumu sonrası, üzümlerin tekmeleyerek, ezerek suyunu çıkarılan üretim mekânlarına şirahane denilmektedir. Bir başka ifadeyle şirahane, üzümlerin sıra, pekmez ve şaraba dönüştüğü, kayadan oyularak yapılan oda olarak da tanımlanabilir. İki farklı birimden oluşan yapı birbiri arasında bir oluk ile bağlantı sağlamıştır. Ezilen üzümler ezildiği bölümden oluk aracılığıyla diğer bölüme geçmektedir. Orada biriken üzüm suyu küplere veya kazanlara aktarılmaktadır (K.K.1, K.K.2).

Kültür ekonomisi bağlamında ele alınan şirahaneler, yüzyıllar boyunca şarap üretimi, pekmez üretimi ve birçok yiyecek ve içecek yapımının ilk aşamasında kullanılmıştır. Söz konusu ürünlerin

üretip pazarlanmasının ilk aşamalarından birini oluşturan şirahaneler üzüm suyunun elde edildiği yerlerdir. Elde edilen üzüm suları çeşitli yiyecek ve içeceklere dönüşmüş, Nevşehir'in simgesi ve markası haline gelen ürünlerin elde edilmesinde kullanılmıştır.

Nevşehir bölgesinde tespit edilen şirahaneleri mimaride, turizm sektöründe ve mutfak kültüründe olmak üzere üç ana başlık altında ele alıp incelemek mümkündür.

2. NEVŞEHİR MİMARİSİNDE YER ALAN ŞİRAHANELER

Şirahaneler, Nevşehir'in geleneksel mimarisi ile bütünleşmiştir. Şirahaneler, kaya evlerde, mağaralarda, kiliselerde, manastırlarda ve evlerde görülmektedir. Bu alanların dışında bölgedeki volkanik yapıdaki büyük kayalar oyulup mağaralara dönüştürülmüş ve bu mağaralar bölgede yaşayanlar için bir yaşam alanı haline gelmiştir. Bölgede bunun dışında adeta günümüz evlerini andıran, mutfak, yatak odası, kiler ve çeşitli yaşam alanlarının olduğu Özkonak Yeraltı Şehri, Derinkuyu Yeraltı Şehri, Kaymaklı Yeraltı Şehri, Tatların Yeraltı Şehri mimari yapılarında şirahaneleri barındırmaktadır. Şirahaneler yeraltı şehirlerinin dışında Göreme Açık hava Müzesi'nde Yılanlı Kilise, Ürgüp İlçesi Cemil Köy'ün Doğusunda Bulunan Keşlik Manastırı'nda, Karşı Kilise (Saint Jean Kilisesi)'de günümüzde ziyaretçilere tanıtılmaktadır. Söz konusu şirahaneler aşağıda ayrıntılı bir şekilde verilmiştir:

2.1. Kiliselerde Yer Alan Şirahaneler

Karşı Kilise (Saint Jean Kilisesi): Romalılar tarafından ilk çağda Gülşehir'de yapımı gerçekleştirilen Saint Jean Kilisesi'nde bir kitabe bulunmaktadır. Kitabede, yapının Teodor Laskaris tarafından 25.04.1212 tarihinde kiliseye çevrildiği yazmaktadır. İki katlı olarak tasarlanan yapının ilk katında şirahane, şarap mahzenleri, su kanalları, mezarlar ve görevliler için odalar bulunmaktadır. Yapının üst katında ise İncil'den tasvirlerin görüldüğü bir kilise bulunmaktadır. Saint Jean Kilisesi dünyada üç yerde inşa edilmesi bakımından da önemli bir yere sahiptir. Ayrıca içinde bulunan söz konusu tasvirler günümüzde özelliğini kaybetmeden ziyaretçilere sunulmaktadır (URL-1).

Yılanlı Kilise: Kilise adını ejderha ile savaşan Aziz George tasvirinden almaktadır. Duvardaki yeşil ejderha figürü yılanı benzetildiği için "yılanlı kilise" olarak adlandırılmaktadır. Kilisede üzümlerin ezildiği bir şirahane, şarap mahzeni, mutfak ve kiler bulunmaktadır. (Türkmen, 1999).

2.2. Yeraltı Şehirlerinde Bulunan Şirahaneler

Derinkuyu Yeraltı Şehri: Kayalardan oyulmuş yeraltı şehri, çok sayıda insana yaşam ortamı sunmuş ve bu insanların birçok ihtiyacını karşılayacak yapıdadır. Yeraltı şehrinde dışarı çıkmadan uzun süre yaşayabilmeleri için erzak

depoları, havalandırma bacaları, kiliseler, manastırlar, su kuyuları, tuvalet gibi yapılar yapılmıştır. Söz konusu bu odalar birbirine bağlı bir şekilde inşa edilmiş ve insanların geçebileceği dar bir tünellerle birbirine bağlanmıştır. Tüneli kapatmak ve güvenliği sağlamak için tünel giriş-çıkışlarına taştan yapılmış büyük silindireler yer almaktadır (Sezgin vd, 2019).

İlk yerlileri Asur kolonilerine kadar uzanan Derinkuyu'da yukarıdaki yapıların dışında bir misyonerler okulu, bir vaftiz havuzu, bir günah çıkartma yeri ve bir kuyu bulunmaktadır. İkinci yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun zulmünden kaçan ilk Hıristiyanlar Antakya ve Kayseri üzerinden Kapadokya'ya gelerek Derinkuyu'ya yerleşmişlerdir (Sezgin vd, 2019). Derinkuyu yeraltı şehrinin ilk katında birçok erzak deposu bulunmaktadır. İkinci katındaki koridorda oturma odaları bulunmaktadır. Bu katta mutfak, tandır evi ve duvarlarda çeşitli erzakların konulabileceği raflar yer almaktadır. Şırahane ise mutfakın hemen yanında yer almaktadır. Üzüm ezme yeri, küçük bir odacıktan ibaret olup, üzüm suyunun akışını sağlayan taştan bir oyuk mevcuttur. Mutfak ve şırahane arasındaki geçit, günlük yaşama ayrılmış oturma odalarına geçişi sağlamaktadır (Gülyaz vd, 1992).

Kaymaklı Yeraltı Şehri: Günümüzde ziyarete açık olan ve eski adı "Eneğüp" olan Kaymaklı yer altı şehri, dört kattan oluşmaktadır. İlk katında bir ahır ve çeşitli yaşam alanları bulunmaktadır. İkinci katta bir mezarlık bulunmaktadır. Üçüncü katta ise şırahaneler, mutfak, erzak depoları ve çeşitli amaçlar için kullanılan odalar bulunmaktadır. Bu katta dikkat çeken bölümlerden biri de bakır işletme atölyesinin olduğu bölümdür. Son katta ise yine şırahaneler, mutfaklar ve erzak depoları bulunmaktadır. Mekânlar sağlıklı bir yaşam için daha çok havalandırma bacaları etrafında toplanmıştır (Karamese, 2014).

Özkonak Yeraltı Şehri: Özkonak Yeraltı Şehri, MÖ. 400'lü yıllarda yapıldığı düşünülmektedir. Aziz Basil önderliğinde kayalar oyularak bir yer altı şehri oluşturulmuştur. Nevşehir'in Özkonak İlçesi'nde bulunan ve 1972 yılında keşfedilen Özkonak yeraltı şehri tek kat seviyesinde temizlenmesine rağmen oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Kapadokya'da diğer yeraltı şehirlerinden daha farklı bir yapıda, katlar arasında iletişim sağlayan uzun ve dar deliklerle inşa edilen Özkonak Yeraltı Şehri şırahane, hava bacaları, su kuyusu ve mekân girişlerini kapatan sürgü taşları ile görülmeye değerdir. Yeraltı şehrinin üçüncü katında erzak depolarının bir bölümü ve bir küpe ilaveten iki şaraphane bulunmaktadır. Erzak depolarının içinde bulunan ve ayrı bir mekân şeklinde düzenlenmiş olan şaraphane iki bölümlüdür (Okuyucu, 2008).

2.3. Müzelerde Yer Alan ve Anlatılan Şırahaneler

2.3.1. Göreme Açık hava Müzesi

Göreme'nin en önemli tarihi yansıtan yeri olan Göreme Açık hava Müzesi'dir. Müze, kaya içine oyulmuş kiliseler, mezarlıklar, manastırlar, şapaller (küçük kiliseler), yaşam alanları, mutfaklar ve yemekhanelerden oluşmaktadır. Ayrıca iki tane de şırahane bulunmaktadır. Şırahaneler, üzüm ezme için kullanılmaktadır. Ayrıca mutfakla yakın olan şırahane konumu dolayısıyla önemli kişilere hizmet vermektedir (Türkmen, 1999).

2.3.2. Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi

1902 yılında Mehmet Nuri Bey tarafından inşa edilen Dr. Hacı Nuri Bey Konağı, günümüzde ise Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü (NEVKAM) tarafından yürütülen girişimler sonucunda "Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi" olarak kullanılmaya başlanmıştır. Müzenin avlusunda bulunan şırahane, müzeye gelen ziyaretçilere tanıtılmaktadır. Bağlardan toplanan üzümün ezilerek şırahanece şıra olması ve sofraya gelene kadar geçirdiği aşamalar anlatılmaktadır. Ardından üzümde elde edilen şıra ile pekmez, şarap, köftür gibi yiyecek içecekler hakkında da bilgi verilmektedir.

Şekil 2. Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi Şırahane Bölümü)

2.4. Manastır ve Vadilerinde Bulunan Şırahaneler

Cemil Köyü Keşlik Manastırı: Keşlik Manastırı da şırahanelerin bulunduğu mekânlardan biridir. Tüf kayalar oyularak yapılan bu manastır da şırahane, aş odası, mahzen, mezarlar, iki kilise ve peri bacası mağara evleri bulunmaktadır (Türkmen, 1999).

Koramaz Vadisi: Vadide yapılan oyma mağaralar içerisinde birçok şırahane bulunmaktadır. Şırahaneler, genellikle kilise ve manastır içinde

konumlanmıştır. Ancak, üretimin yapıldığı köylerde de birçok evde şirahane bulunmaktadır. Örneğin Karakaya Sofular köyünde de bir adet şirahane kayıt altına alınmıştır. Bahçeli köyünde de kayalara oyularak oluşturulmuş şirahaneler bulunmaktadır. Ürgüp'te de evlerin önünde şirahanelere rastlanmaktadır (Türkmen, 1999).

Karanlık Tığraz "kapılı" mevkiinde kayadan oyma mekanlar içerisinde şirahanelerin olduğunu ifade etmektedir. Aktepe bölgesinde de vadiler içerisinde farklı noktalarda üç şirahane daha tespit edilmiştir. Boyalı, Derepinar ve sofular köylerinde de köylerin birçok yerinde çok sayıda şirahaneye rastlanılmaktadır (Türkmen, 1999).

Şirahane kültürü hala devam etmektedir. Ürgüp, Göreme, Derinkuyu, Nar, Çat ilçelerinde evlerde hala şirahaneler kullanılmaktadır. Üzüm bağları olanlar üzüm olgunlaşınca bağ bozumu sonrası evlerinde bulunan ya da bağ evi dedikleri tarlarda bulunan şirahanelerde geleneksel usullerle üzüm suyunu çıkarmaktadır. Geleneksel olarak şirahanelerin yerini günümüzde daha yaratıcı kolaylaştırıcı, ulaşılabilir olan yapılar almıştır. Küçük bir teknede veya traktör kasası da bir şirahaneye dönüştürülmektedir.

3. ŞİRAHANELERİN TURİZM SEKTÖRÜNDE KULLANIMI

Şirahanelerin bulunduğu bir başka yapı ise otellerdir. Eski yapıların şuanda konaklama hizmeti sağlamak için otele dönüşmesi ile özgün yapısının bozulmadan kalmasıyla şirahaneler özelliklerini korumuştur. Günümüzde bölgedeki turizm faaliyetlerinin de gelişmesiyle birlikte evler otellere dönüşmüş, şirahaneler/şaraphaneler asıl mimariden ayrılmadan, özgünlüğünü koruyarak konaklayan misafirlere doğal ortamında sergilenmekte ve misafirlere kültür turizmi bağlamında tanıtılmaktadır. Ayrıca otel odalarına tafana (mutfak), şirahane, mahzen odası vs. isimler verilerek konaklamak isteyenlerin dikkatine sunulmaktadır.

Hidden Cave Hotel, Kapadokya'nın kalbi Göreme'nin merkezinde bulunan tarihi çok eskiye dayanan mağara ve taş odaları, otel odasına dönüştürülmeden önce bu oda pekmez yapımı için kullanılmıştır (URL-2).

Şekil 3. Hidden Cave Hotel Şirahane Oda Fotoğrafi

Sota Cappadocia Otel, Ürgüp'te yöreye özgü isimleri ve dokusuyla hizmet vermektedir. Oteldeki odalar, Şirahane, Tandır Oda, Kaya Oyma Erzak Odası, Kule Oda, Şömineli Oda, Göbekli Oda ve Dokumahane odalarından oluşmaktadır (URL-3).

Şekil 4. Sota Cappadocia Otel Şirahane Oda Fotoğrafi (üst, alt)

Uçhisar'da bulunan Maze of Cappadocia'da da ahır, samanlık, kiler, tandır evi, kış evi, şirahâne, yaz evi gibi değişik işlevlere sahip mekânlar kayadan oyma olup benzersiz bir mimari dokuya sahiptir. Bölgede bulunan ve bir başka otel olan Kavak Konak'ta 3 yeni oda ve zemin katta özgün bir "şirahane" (geleneksel mutfak) ve "peynir odası" (soğuk kiler) mekânları bulunmaktadır.

Fresco Cave Suites'te ise Küçük Kemerli oda bulunmaktadır. Oda 1970'li yıllara kadar bir şirahane olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise misafirler için yatak odası olarak kullanılmaktadır. Terra Cave Hotel'de de diğer otellerde olduğu gibi bir şirahane bulunmaktadır.

Şekil 5. Terra Cave Hotel Şirahane oda Fotoğrafi

Bölgede geleneksel mimari içerisinde yer alan şirahaneler, zamanla asıl kullanım amacını yitirmiş ve turizm sektörünün de canlanmasıyla birlikte işletme sahipleri tarafından geleneksel mimari içinde restore edilerek kullanıma açılmıştır. İşletmelerdeki ahır, çardak, güvercinlik, şirahane vb. odalar geleneksel yapıdaki görünümleri ile yeniden hayat bulmuştur. Böylece kültürün pazarlanması ve ekonomiye dönüşmesi söz konusu olmuştur. Bölgeyi gezip konaklamak isteyen turistler alışılmışın dışında bir konakla deneyime sahip olmaktadır. Bu şekilde farklılık yaratan işletmelerde bulunan otantik odalar daha çok rağbet görmekte ve odalar daha yüksek fiyatlara pazarlanmaktadır.

Kültür ekonomisi, kültürün pazarlanması alanında yeni bir istihdam alanı da doğurmuştur. Ancak burada istihdam edilecek kişilerin geleneği özümseyip yenilikçi bir bakış açısıyla devam ettirecek kişiler olması gerekmektedir. Görsel ve işitsel medya üzerinden reklamlar, kampanya haberleri, gezi programları, gezi notları, en son trendler, hangi mekânda ne zaman bulunmalıyız, ne yemeliyiz, gibi bilgilendirme amaçlı yapılan duyurular kültür ekonomisi için yeni tüketiciler bulmaya ve sürekliliğini sağlaması için önemlidir.

Çağımızda kültür ekonomisine en büyük katkıyı sağlayan unsurlardan biri de kuşkusuz internettir. İnternet kullanımıyla birlikte kültürün, geleneğin yerel kazanımların dünyaya açılmasını sağlamıştır. Yerelden evrensele açılan kültür unsurları hem ekonomik anlamda hem de kültür aktarımı anlamında katkı sağlamıştır.

4. ŞIRAHANELERİN MUTFAK KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Şirahaneler, mutfak kültürü için de önemli bir yere sahiptir. Üzümün şirahanelerde sıklıkla elde edilen şirasından birçok yiyecek ve içecek elde edilmektedir. Nevşehir, üzüm şıra ve pekmezin ana madde olarak kullanıldığı yiyecekler yönünden zengindir. Üzüm suyu, şıra, pekmez, şire/şıra tarhanası, köftür, bulamaç, aside, ağda, cevizli sucuk, pestil sirke, şarap gibi besinler elde edilmektedir.

Şirahaneler, kültür ekonomisi açısından incelendiğinde şirahanelerin en önemli çıktısının şarap üretimi ve tüketimi olduğu görülmektedir. Yerli ve yabancı turiste/tüketicie sunulan Nevşehir şarapları geleneksel şirahanelerde ya da günümüz koşullarında uyarlanmış modern ve pratik şirahanelerde üretim için hazırlanmaktadır. Şarap konusunda büyük ve önemli bir Pazar haline gelen Nevşehir ekonomik anlamda büyük gelir elde etmektedir. Şarap tüketimi ve turizmi ayrıca kültürün pazarlanmasına ve tanıtılmasına da sebep olmaktadır. Şarap evlerinde, şarap fabrikalarında ve festivallerde şarabın asmadan toplanıp şişelenene kadar geçirdiği yolculuk anlatılmaktadır. Bazı işletmelerde geleneksel mimari içerisinde değerlendirilen şirahaneler de şarap tüketicilerine anlatılmaktadır.

5. SONUÇ

Bölgede geleneksel mimari içerisinde yer alan şirahaneler zamanla büyük oranda asıl kullanım amacını yitirmiştir. Şirahaneler, turizm sektörünün Nevşehir'de canlanmasıyla birlikte farklı amaçlarla Nevşehir'e sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda katkı sunmaya devam etmiştir. Turizm sektörünün de canlanmasıyla birlikte özgün olmak isteyen işletme sahipleri var olan bu geleneksel mimarileri restore ettirerek kullanıma açmışlardır.

Şirahane ismi odanın kullanım amacından dolayı değil kültür aktarımı amacıyla ya da otantik bir hava katmak amacıyla verilmektedir. Ancak otele gelen misafirlere oda tanıtımı yapılırken şirahanelerin ne olduğu ve ne işe yaradığı konusunda bilgiler verilmektedir. Böylece kültürün pazarlanması ve ekonomiye dönüşmesi söz konusu olmuştur. Nevşehir'e gelip konaklamak isteyenler farklı bir deneyime sahip olmuştur. Ayrıca Nevşehir'e gelip vakit geçirenler kültürel anlamda da yeni bilgiler öğrenmişlerdir.

Bölgedeki turizm faaliyetlerinin gelişmesiyle birlikte evler otellere dönüşmüş, şirahaneler/şaraphaneler asıl mimariden ayrılmadan, özgünlüğünü koruyarak konaklayan misafirlere doğal ortamında sergilenmekte ve misafirlere kültür turizmi bağlamında tanıtılmaktadır. Ayrıca otel odalarına tafana (mutfak), şirahane, mahzen odası vs. isimler verilerek konaklamak isteyenlerin dikkatine sunulmaktadır.

Halk mutfağında da karşımıza çıkan şirahaneler halk mutfağında önemli yer tutan birçok yiyeceğin ilk yapım aşamasında kullanılmıştır. Bölgenin kendine has mutfak kültüründe görülen üzüm ve üzüm suyundan elde edilen yiyecek ve içeceklerin başında şarap en çok tanınan ve marka değeri oluşturan ürün olmuştur.

Geleneksel mimari ve eski yapılarda karşımıza çıkan şirahaneler doğal ortamında sergilenmekte ve kültürel miras ve kültür turizmi açısından önemli bir ekonomik kazanç sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Gülyaz M E & Yenipınar H (1992). Yeraltı Şehirleri, Dünya Kitapevi, Nevşehir.
- Karameşe B (2014). Kapadokya jeopark önerisinin yerel halk açısından değerlendirilmesi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 80.
- K.K.1: Mahsude Karabacak, 1954 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı.
- K.K.2: Faruk Sağcan, 1970 doğumlu, yüksek lisans mezunu, yüksek mimar.
- Okuyucu D (2008). Kapadokya bölgesi yeraltı şehirlerinde bulunan şaraphanelerden birkaç örnek. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (1), 138-149.

Sezgin M, Gümüş M, Yılmaz Y, Torun Y, Demirci B, Parlak O & Kiracı S (2019). Ahiler Kalkınma Ajansı Mini Kapadokya Fizibilite Raporu.

Türkmen, K T (1999). Bilinmeyen bir Kapadokya'dan kesit Ürgüp. Başkent Matbaacılık: Ankara ISBN: 9789757145509.

İnternet Kaynakları

URL-1
<http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=2327>

[Erişim Tarihi: 28.11.2020].

URL-2
http://www.hiddencavehotel.com/tr/room/sirahane-105_19.

[Erişim Tarihi: 01.11.2020].

URL-3
<https://www.sotacappadocia.com/hikayemiz>
[Erişim Tarihi: 08.11.2020].

© Author(s) 2020.

This work is distributed under <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>